

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Μακεδονικά άσματα και έθιμα και δοξασίαι

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: [10.12681/makedonika.685](https://doi.org/10.12681/makedonika.685)

Copyright © 2014, Στίλπων Π. Κυριακίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακίδης Σ. Π. (1960). Μακεδονικά άσματα και έθιμα και δοξασίαι. *Μακεδονικά*, 4(1), 501–531.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.685>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΨΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΑΙ

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα μακεδονικά ψσματα καὶ ἔθιμα καὶ δοξασίαι προέρχονται, τὰ μὲν ἐκ Βογατσικοῦ ἐκ καταγραφῆς τοῦ ἀειμνήστου Κωνσταντίνου Τσοῦρκα, τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλα λαογραφικά ἐδημοσιεύθησαν εἰς τοὺς προηγουμένους τόμους τῶν Μακεδονικῶν, τὰ δ' ἐκ Ρυακίων τῆς Πιερίας ἐκ τῆς ὑποβληθείσης ἐν ἔτει 1940 εἰς τὴν Ἑταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ἀποκειμένης εἰς τὰ ἀρχεῖα αὐτῆς συλλογῆς τοῦ Ἀνδρέου Γιαννακογιώργου, διευθυντοῦ τότε τοῦ Ε' δημοτικοῦ σχολείου Αἰκατερίνης. Τὰ τε ψσματα καὶ τὰ ἔθιμα καὶ αἱ δοξασίαι παρουσιάζουν ἀρκετὸν λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον, ὅπως θὰ δειχθῇ, πιστεύω, ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰς αὐτὰ σχολίων.

Βογατσικοῦ ψσματα

Τὰ ψσματα κατεγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τσοῦρκα ἀπὸ ἰδίας μνήμης. Εἶναι ψσματα, τὰ ὁποῖα ἐτραγουδοῦσεν ὁ ἴδιος, «ὅταν ἦταν νέος.» Ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ περιθώριον ὅτι πρέπει νὰ εἶναι παλαιότερα τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα ἐτῶν, διὰ δύο δ' ἐξ αὐτῶν, τὰ ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 10, ὅτι τὰ ἤκουσε καὶ τὰ ἔμαθε κατὰ τὸ 1830. Εἶναι ἐνδιαφέρουσai παραλλαγαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον πανελληνίων ψσμάτων. Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν παρατηρεῖ ὅτι δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὸ τοπικὸν ἰδίωμα.

1

Ὁ Χριστόδουλος

Χριστόδουλον ἀγάπησε μιὰ κόρη Ἑβραιοπούλα,
τὴν ἀγαπᾷ, τὸν ἀγαπᾷ καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.

«Χριστόδουλε, ἂν μ' ἀγαπᾷς κι ἂν θέλῃς νὰ μὲ πάρῃς,

γιὰ κίνα κ' ἔλα μιὰ βραδεῖά, ἓνα Σαββάτο βράδυ,

5 πῶχουν οἱ Ἑβραῖοι τὴν γιορτῇ, ἔχουν καὶ τὸ μπαζοράμι.

Χριστόδουλος ἐλάθῃ, πῆγε τὴν Πέφτι' τὸ βράδυ.

Σκυλλοεβραῖοι τὸν ἔπιασαν, πᾶνε νὰ τὸν κρεμάσουν.

Χίλιοι τὸν ἔχουν ἐμπροστὰ καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω,

Χριστόδουλος ἀνάμεσα σὰν μῆλο μαραμένο,

10 σὰν μῆλο, σὰν τριαντάφυλλο, σὰν ῥόδο μαραμένο.

«Δὲν βγαίνεις, σκύλλα, νὰ μὲ ἰδῆς, πᾶνε νὰ μὲ κρεμάσουν.

— Τραῦα, τραῦα, Χριστόδουλε, τραῦα καὶ μὴ φοβᾶσαι.

Χίλια φλωριά ἔχω στὸ λαίμω καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω,

κὶ ἂν δὲν σὲ φτάσουν δὴλ' αὐτά, πουλῶ τὰ σκουλαρίκια μ',

15 πουλῶ καὶ τὰ βραχιόλια μου.»

Αὐτὸ τὸ τραγουδοῦσαν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Καστοριάς καὶ ἐνθουσιάζοντο πολὺ, ὥστε καὶ οἱ πιὸ φιλάργυροι ξόδευαν, ὅταν οἱ ὀργανοπαῖ-κται τὸ ἔπαιζαν καὶ τὸ τραγουδοῦσαν.

[Τὸ ἔσμα ἦδετο πρὸ πολλοῦ καὶ ἐν Σέρραις ὡς χορευτικόν. Ἐνθυμοῦμαι τὸν πρῶτον στίχον, τὸν ὁποῖον ἤκουσα ἄδόμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς μου, ἣτις κατήγετο ἐκ Σερρῶν.

Χριστόδουλους ἀγάπησι Ἑβραίισα νὰ πάρη

— Ἄντε μπρὲ ντέε, σὺ Χριστόδουλι.

Τὸ ἔσμα τοῦ ἔρωτος νέου Ἕλληνας πρὸς Ἑβραιοπούλαν εἶναι εὐρέως διαδεδομένον. Ὁ Πολίτης (Λαογραφία, Β', σ. 600, ἀρ. 10) δέχεται δύο τύπους, ἕνα, ὡς ὁ ἀνωτέρω, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἔραστής συλλαμβάνεται καὶ ἀπαγχονίζεται, οἷος ὁ ἐν Λαογραφίᾳ, Α', σ. 642, ἀρ. 55', δημοσιευθεὶς, καὶ δεύτερος, οἷος ὁ ἐν Β', σ. 600, ἀρ. 10, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ κόρη καλεῖται ὑπὸ τοῦ ἔραστοῦ νὰ γίνῃ Χριστιανή, ἀλλ' ἀπαγορεύει τοῦτο ἡ μήτηρ της. Νομίζω ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο τύπων, ἀλλὰ περὶ δύο διαφόρων ἡσμάτων. Τὸ πρῶτον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγεται καὶ ἡ ἀνωτέρω παραλλαγή, ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς κατὰ παραλλαγὰς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔραστοῦ, Χριστόδουλος, Κωσταντῆς, Μπέκιος, Μπεϊκογλous, Γιώργης, Δῆμος καὶ εἴ τι ἄλλο, παρουσιάζει εἷς τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ ἄλλην σημαντικωτέραν διαφοράν, ὅτι ὁ ἔρως τοῦ ἥρωος στρέφεται πρὸς Τ ο υ ρ κ ο π ο υ λ α ν καὶ ὄχι Ἑ β ρ α ι ο π ο υ λ α ν ἢ Ἀ ρ μ ε ν ο π ο υ λ α ν ἢ Ρ ω μ ι ο π ο υ λ α ν ἢ Φ ρ α γ κ ο ρ ω μ ι ο π ο υ λ α ν.¹ Τοῦτο πιθανώτατα ἴτο καὶ τὸ ἀρχικόν, διότι δὲν δικαιολογεῖται ὁ φόνος τοῦ ἔραστοῦ ὑπὸ Ἑβραίων ἢ Ἀρμενίων.² Εἰκάζω ὅτι ὅλαι αἱ παραλλαγὶ τοῦ ἡσματος τούτου ἀπορρέουν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθ. Σακελλαρίου δημοσιευθείσης ρίμας τοῦ Χριστοφῆ καὶ τῆς Ἑμινές,³ μολονότι εἷς τινὰ ἐκ Λευκάδος παραλλαγὴν⁴ ἢ ὑπόθεσις τοῦ ἡσματος ἐντοπίζε-

¹ Πρβλ. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὕ, Συλλογὴ δημοδῶν ἡσμάτων Ἡπείρου. Ἀθήναι 1880, σ. 178, ἀρ. 275 καὶ Μ. Δ ε λ έ κ ο υ, Δημοτικὴ ἀνθολογία. Ἀθήναι 1868, σ. 110, ἀρ. 82.

² Πρβλ. Λαογραφία, Α', σ. 642, ἀρ. 55'.

³ Ἀ θ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Κυριακάς, τ. Β', σ. 68, ἀρ. 23, καὶ σ. 25, ἀρ. 24.

⁴ Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σάλλογος, τόμ. Η', σ. 410, ἀρ. 27.

ται εἰς τὰς Πάτρας. Ἡ μακρὰ οἶμα προσηρμόσθη εἰς τὴν τεχνιτροπίαν τῶν ἀνομοιοκαταλήκτων βραχέων ἁσμάτων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῶν ἀφηγουμένων σύγχρονα γεγονότα (καινούργια νόβα, καινούργιος λόγος κ.τ.λ.), ἔν τισι δὲ παραλλαγαῖς καὶ τῶν κλέφτικων. Θὰ ἦτο λίαν ἐνδιαφέρουσα μεθοδικῶς ἡ παρακολούθησις τῶν ἐπελθουσῶν ἐκ τῆς προσαρμογῆς ἀλλοιώσεων. Ἡ ἀντικατάστασις τῆς *Τοῦ ροπούλας δι'* Ἑβραίου πόυλας κτλ. εἶναι εἰνότης διὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον κινδύνου τὸ νὰ τραγουδῇ κανεὶς εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα τὸν ἔρωτα Χριστιανοῦ πρὸς Τουρκοπούλαν.

Πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου σημειωθείσης ἐν Λαογραφίᾳ, Α', 642 παραλλαγῆς ἐκ τοῦ *Jeanparaki*, Kretas Volkslieder, σελ. 174-5, ἀρ. 130, ὁποῦθεν παρέλαβε καὶ ὁ Κριάρης, Κρητικὰ ἔθνη (1909), σ. 220, παραλλαγαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς ἐξῆς: Μ. Ἀσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, σ. 317. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. Η', σ. 410, ἀρ. 27, σ. 509, ἀρ. 50, Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α', σ. 158, ἀρ. 286. Π. Ἀρβαντινοῦ, ἐνθ' ἀν. Μ. Ἀλέξου, ἐνθ. ἀν. Passow, ἀρ. 450.—Σ. τ. Δ.].

2

Ἀποκριάτικο

«Μηλίτσα, ποῦ 'σαι στὸ κρημνὸ, στὰ μῆλα φορτωμένη,
τὰ μῆλα σου λιμπίστηκα καὶ τὸν κρημνὸ φοβοῦμαι.

— Καὶ σὰν φοβᾶσαι τὸν κρημνὸ, ἔλα τὸ μονοπάτι.»

Τὸ μονοπάτι μ' ἔβγαλε σὲ μιὰ παλιοκκλησίτσα,

5 ποῦ 'χε καινούργια μνήματα, ἀδέρφια κὶ ἀξαδέρφια.

Κ' ἔνα μνημὸρ' ξεχωριστὸ ἀπ' ὅλα τὰ μνημόρια

δὲν τό εἶδα καὶ τὸ πάτησα ἀνάμεσα στὰ στήθια.

Κὶ αὐτὸ μ' ἀντιλογήθηκε ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον.

«Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ μοῦ πάτησε ἀνάμεσα στὰ στήθια;

10 Ἄν εἶναι νέος, ὡς χαίρεται, καὶ γριὸς, ὡς καμαρώνη,

ἂν εἶναι ἡ ἀγάπη μου, ὡς κάθεται νὰ κλαίῃ.»

[Τὸ ἔθνη εἶναι καταγεγραμμένον δις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπὸ μνήμης τοῦ ἰδίου. Αἱ δύο καταγραφαὶ παρουσιάζουν ἐλαφρὰς διαφορὰς, χαρακτηριστικὰς ὅμως τῆς ρευστότητος τῆς παραδόσεως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἀκόμη ἀνθρωπον. Τὸ πρῶτον φαίνεται καλύτερον εἰς τὸ εὐθὺς κατωτέρω δημοσιευόμενον.—Στ. 2. φοβᾶμαι.—3. στὸ μονοπάτι.—4. παλιὰ κλησίτσα.—5. πῶχει τέσσαρα μνήματα.—6. ξεχώριζεν ἀπ' ὅλα.—8. ἀπὸ τὸν κάτω κόσμον.—9. ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ με πατᾷ. Τοῦ ἔθους ὑπάρχουν πολλαὶ παραλλαγαί, πολλὰς τῶν ὁποίων ἐσημείωσεν ὁ Πολίτης ἐν Λαογραφίᾳ, Β', 599,9 καὶ Δ', 122,86.—Σ.τ.Δ.].

Ἀποκριάτικο

Ἔνα δέντρο φουντωτό,
φουντωτό, καμαρωτό,
στήν κορφή εἶχε τὸ σταυρὸ
καὶ στὴ ρίζα κρυὸ νερό.

5 Πάει ἡ κόρ' νὰ πιῇ νερό
καὶ 'κεῖ ἀποκοιμήθηκε.

Ἄγορος τὴν λάλησε:

«Σήκ' ἀπ' αὐτὸν, κόρη μου,
σὲ φωνάζ' ἡ μάγνα σου.

10 —Τί μὲ θέλ' ἡ μάγνα μου;

Ἐγὼ νερὸ τὴν ἔφερα,
ἐγὼ ψωμὶ τὴν ζύμωσα,
ἐγὼ καὶ τὴν φροκάλησα.»

[Τὸ ἔσμα συνάπτεται πρὸς τὸ ἔθιμον τῆς πυρᾶς, ἥτις ἀνάπτεται κατὰ τὴν Τυρινήν, ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὰ Μακεδονικά (Γ' 382). Ἡ δημοσιευθεῖσα ἐκεῖ παραλλαγή διαφέρει τῆς ἀνωτέρω εἰς τινὰς λεπτομερείας, διδακτικὸς διὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἑσμάτων, καθ' ὅσον ἀμφότεραι αἱ παραλλαγὶ κατεγράφησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας μνήμης. Αἱ διαφοραὶ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. 1. Ἐνας δέντρος φουντωτός.—2. φουντωτός, καμαρωτός.—7. Κι ἄγορος τὴν ἐξύπνησε.—8. Σήκου, κόρη μ', ἀπ' αὐτοῦ.—9. σὲ γυρεύει ἡ μάγνα σου.—Μετὰ τὸν στ. 11, Ἐγὼ ψωμὶ τὴν ζύμωσα, προστίθεται ὁ στ. 12. ἐγὼ νερὸ τὴν ἔφερα.—13. φουκάλησα.—Σ. τ. Δ.].

4

«Βρὲ Μανώλη, βρὲ λεβέντη καὶ καλὸ παιδί,

τί 'μορφη γυναικα πῶχεις καὶ δὲν χαίρεσαι.

—Ποῦ τὴν εἶδες, ποῦ τὴν ξέρεις καὶ μᾶς τὴν 'παινᾷς;

—Μέσ' τὸν Γκιούλ - μπαχτσὲ τὴν εἶδα, ποὺ σιργιάνιζε,

5 τὰ βασιλικά της πότιζε καὶ τὰ δροσίζε.»

Κὶ ὁ Μανώλης, μεθυσμένος, πάει τὴν σκότωσε,

τὸ πρῶτ' πρῶτ' σηκώθηκε καὶ τὴν ἐκλαιγε.

«Σήκω, πάπια μ', σήκω, χήνα μ', σήκω κι ἄλλαξε,

σήκω βάλε τὰ χροσᾶ σου,

10 πῆγαινε στὴν ἐκκλησιά σου.»

Καὶ σὰν τὴν εἶδε ἡ ἐκκλησιά, τὰ κεραμίδια εἰχγει

καὶ τὰ μικρὰ φαλιόπουλα χάσαν τὰ γράμματά των.

Γαμπρὸς μὲ τὰ γαμπριάτικα στὸν ἱερέα λέγει:

«Βγάλε, παπᾶ, τὰ στέφανα καὶ βάλ' τα στὴν κομπάρα.»

15 Καὶ νύφ' μὲ τὰ νυφιάτικα ψιλὴ λιαλίτσα σέφνει·

«Ἄιντε, μάννα μ', νὰ φύγωμε, στὸ σπίτι μας νὰ πᾶμε.

Ἐφές εἶδα στὸν ὕπνο μου, εἶδα καὶ στ' ὄνειρό μου,

χρυσὸν ἀετὸν μᾶς δώσανε καὶ πάλι μᾶς τὸν πῆραν.»

[Περὶ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος βλ. Μακεδονικά, τ. Γ', σ. 422, ἀρ. 9. Ἡ παραλλαγή εἶναι ἐνδιαφέρονσα διὰ τὰς φθοράς, τὰς ὁποίας ὑπέστη, καὶ ἰδίᾳ τὸν παράδοξον καὶ παράλογον συμφυρμὸν πρὸς τὸ ἄσμα τῆς ἀπὸ κομπάρας νύμφης. Βλ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 83.— Σ. τ. Δ.].

5

«Καλὴ μερά σου, Μπέη μου.—Καλῶς τὴν Βλαχοπούλα.

Ἐοὺ εἶσαι ἡ Βλάχα ἡ ὁμορφη, ἡ Βλάχα ἡ παινεμένη,

πῶχεις τὰ χίλια πρόβατα, τὰ πεντακόσια γίδια;

Λύκος νὰ φάῃ τὰ πρόβατα κ' ἡ ἀλεπού τὰ γίδια

5 καὶ μιὰ μεγάλη χαλασιά νὰ πάρῃ τὸν τσιομπάνο,

νὰ μένῃ ἡ Βλάχα μοναχὴ στοῦ Μπέη τὸ σαράϊ.»

[Ἀξία σημειώσεως παραλλαγή πολὺ γνωστὸν ἄσματος διὰ τὰς φθοράς, τὰς ὁποίας παρουσιάζει. Περὶ τῶν παραλλαγῶν βλ. Μακεδονικά, τ. Γ', σ. 421, ἀρ. 6.— Σ. τ. Δ.].

6

Τῆς προτομαγιᾶς

Τώρα τὸ Μάη οἱ ὁμορφες δὲν πρέπει νὰ κοιμῶνται,

μόν' πρέπει νὰ στολίζονται καὶ νὰ γλυκοφιλεῖωνται.

Πέρδικ' ἀπ' ἄλλον μαχαλᾶ κι ἀπ' ἄλλο βιλαέτι,

μιὰ πέρδικα παινεύτηκε σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

5 Μὰ ὁ κυνηγός, ὁ πονηρός, τὴν ἔπιασε στὰ βρόχια.

«Ἀφές μ', ἀφές μι, κυνηγέ, νὰ πῶ ἓνα τραγοῦδι.»

Τώρα Μαγιά, τώρα δροσιά, τώρα τὸ καλοκαίρι,

τώρα φουντώνουν τὰ κλαδιὰ κ' οἱ κάμποι πρασινίζουν,

τώρα κι ὁ ξένος βούλεται νὰ φύγῃ στὰ δικά του.

10 Νύχτα σελλώνει τ' ἄλογο, νύχτα τὸ καλιγώνει.

Βάζ' ἀσημένια πέταλα, καρφιὰ μαλαματένια,

καὶ τὰ καλιγοσφύρια του ὅλο μαγαριτάρι.

Κ' ἡ κόρη, ποὺ τὸν ἀγαπᾷ καὶ θέλει νὰ τὸν πάρῃ,

κρατεῖ κηρὶ τὸν ἔφεγγε καὶ τὸν παρακαλοῦσε.

15 «Πᾶρι καὶ μένα, ξένε μου, μαζί σου εἰς τὰ ξένα,

νὰ μαγειρεύω νὰ δειπνᾷς, νὰ στρώνω νὰ κοιμᾶσαι,

νὰ πλύνω τὰ ποδάρια σου, νὰ λούζω τὸ κορμί σου.»

[Παραλλαγή τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς κανχωμένης πέροδικας ἐν συμ-
φυρμῷ πρὸς τὸ ἐν Πολίτου Ἐκλογαῖς, ἀρ. 171.—Σ. τ. Δ.].

7

Ἡ Φροσύνη

Φροσύν', σὲ κλαῖν τὰ Γιάννενα, σὲ κλαῖν τὰ βιλαέτια,
σὲ κλαίει κι ὁ Μονχτάρ Πασῶς μὲ τὸν τσιβρὸ στὰ χέρια.

«Παρακαλῶ σ', Ἀμπᾶς ἀγᾶ, καὶ σὲ φιλῶ τὸ χέρι,
νὰ μὴ μὲ πῆς ἀπ' τὸ τσαρσί κι ἀπὸ τὸ μπεζεσιτένι

5 καὶ μὲ ἰδοῦν τὰ πούστικα καὶ γένη ἡ καρδιά τους.

Ἀμάν, ἀμάν, Ἀμπᾶς ἀγᾶ, νὰ μὴ με ριζιλέψης,
κι ἀφέντης ὁ Ἀλῆ πασῶς ζαμπίτην θὰ σὲ κάμῃ.»

[Παραλλαγή τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς Κυρὰ Φροσύνης. Πολίτου,
Ἐκλογαί, ἀρ. 6.—Σ. τ. Δ.].

8

Ἔβγα, Μπουῦλκο μ', στὰ βουνά,

ἔχω λόγον νὰ σὲ πῶ,

νὰ τὰ πῆς, Μπουῦλκο μ', τ' ἀφέντη σου,

νὰ τοῦ κάψῃς τὴν καρδιά

5 μὲ τὰ λόγια ποὺ θὰ πῆς.

Βγήκαν κλέφτες στὰ βουνά

κ' ἔκλεψαν τὸ λάγιο ἀρνί,

ποῦ ἔχε τὸ χρυσὸ μαλλί

καὶ τὰσημοκέρατα.

Εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον ἀρχαιότερα τραγούδια τῆς ἐποχῆς τῆς κλεφτου-
ριᾶς. [Κατ' ἄλλην καταγραφὴν στ. 1 καὶ 3 Μπουῦλκο μ'. Πληρεστέραν
παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος ἐδημοσίευσεν ὁ Πολίτης (Ἐκλογαί, ἀρ. 236), ὅστις
ἐσημείωσε καὶ τὰς δημοσιευμένας ἤδη παραλλαγάς.—Σ. τ. Δ.].

9

Τὸ κοῦμα νὰ ἔχουν τὰ χωριά κι αὐτὰ τὰ βιλαέτια,

ποὺ σήκωσαν πανάσται καὶ σήκωσαν κεφάλι

καὶ χάλασαν πολλὰ χωριά, ποὺ ἔσαν κεφαλοχώρια,

καὶ χάλασαν τὴν Νάουσια, ποὺ ἔταν κεφαλοχώρι.

5 Πῆραν μαγνάδες μὲ παιδιὰ καὶ πεθερὲς μὲ νύφες,

πῆραν καὶ μιὰ νεόνυφη, δύο μερῶν νυφούλα,

ποὺ ἔχε τὰ τέλια στὸ λαιμό, τὰ τέλια στὸ κεφάλι.

Ἀνὸ Ἀρβανίτες τὴν κρατοῦν καὶ τρεῖς τὴν συνοδεύουν
κ' ἓνα μικρὸ μπεόπουλο τὴν ἔχει ἀπ' τὸ χέρι.

10 «Περπάτει, νύφη ὁμορφῇ, δική μου θὰ σὲ κάνω.

— Πῶς νὰ βαδίσω; Δὲν μπορῶ. Καὶ πῶς νὰ περπατήσω;

Μὲ σκότωσες τὸν ἄντρα μου, τὸν πρῶτο τὸν λεβέντη.»

Καλύτερα τὸ τραγουδοῦν στὴν Κοζάνη.

[Περὶ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἔσματος βλ. Λαογραφία, 7', σ. 520, ἀρ. 2. — Σ. τ. Δ.].

10

Κάτω στὸ γιαλό, κάτω στὸ περιγιάλι

κόρη ἀγάπησα

κόρη ἀγάπησα ξανθιά γαλανομάτα,

δώδεκα χρονῶν, ὁ ἥλιος δὲν τὴν εἶδε,

μόνκ' ἢ μάννα της,

μόνκ' ἢ μάννα της κανέλλα τὴν φωνάζει,

5 κανελλόριζα καὶ ρίζα τῆς κανέλλας.

«Ποῦ ἔναι τᾶνθη σου, ποῦ εἶναι καὶ ὁ καρπὸς σου;

— Φύσηξε βορριᾶς, θαλασσινὸς ἀέρας,

καὶ τὰ μάραγεν.»

[Παραλλαγή τοῦ ὑπὸ τοῦ S. B a u d - B o n y, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, τόμ. Α' (1935), σ. 112, ἀρ. 44, δημοσιευθέντος ἔσματος, ὅπου σημειοῦνται καὶ αἱ γνωσταὶ παραλλαγαί. — Σ. τ. Δ.].

11

Ἀποκριάτικο

«Μαρία, μὲ τὰ κίτρινα,

ποιὸν ἀγαπᾷς καλύτερα,

τὸν ἄντρα σ' ἢ τὸν γείτονα;

— Τὸν ἄντρα μου τὸν ἀγαπῶ,

5 τὸν γείτονα καλύτερα.

Ἄντρας μ' νὰ γίνῃ μάρμαρο

καὶ ὁ γείτονας τραντάφυλλο,

γὰ νὰ πατῶ στὸ μάρμαρο,

νὰ κόβω τὸ τραντάφυλλο.»

[Κατ' ἄλλην καταγραφὴν τοῦ ἰδίου στ. 8. τὸ μάρμαρο. — στ. 9. κόφτω. Παραλλαγὰς βλ. Π. Ἀρβαντινοῦ, Δημ. ἔσμ. Ἡπείρου, σ. 178, 274. Ἑμ. Μανωλάκη, Καρπαθιακά, σ. 260, ἀρ. 77. (= Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νοτιάρου, Καρπαθιακά μνημεῖα. Α'. Δημ. τραγ. Καρπάθου. Ἀθήναι 1928, σ. 179, ἀρ. 38). — Σ. τ. Δ.].

12

Τρεῖς λυγρές, τρεῖς ὁμορφες, τρεῖς νέες μαυρομάτες,
σὺν κίνησαν καὶ πήγαιναν κρὺο νερὸ νὰ φέρον,
στὸ ὁρῶμο ποὺ πηγαῖνανε, σταυρώσαν τὸν χτικιάρη.

«Καλὴ μερὰ σας, λυγρές.—Καλῶς τὸν τὸν χτικιάρη.

5 —Δὲν φταίγω ἡ γῶ, μωρὲ λυγρές, καὶ οὐτ' ἐγὼ τὸ κάμνω.

Τὸ ἔκαμιν ἡ μάννα μου καὶ δ,τι θέλτι ἡ πῆτι.

Κὶ ἂν θέλῃς πάλι λυγιρὴ, κομπάρα μου νὰ γίνῃς.

—Στάσου νὰ πῶ τῇ μάννα μου καὶ δ,τι μὲ ἡ πῆ θὰ κάμω.»

Σὰν ἔβαλι νὰ στολιστῇ ἀπ' τὸ πρῶτὸ στὸ βράδυ!

10 Βάζει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στῆθος,
βάζει καὶ τὸν ἀνγερινὸ καθάριο δακτυλίδι.

[Τὸ ἔσμα ἀποτελεῖ σφόδρα ἡλλοιωμένην παραλλαγήν τοῦ πολὺ διαδεδομένου ἔσματος τῆς ἀπὸ κουμπάρας νύφης.¹ Οἱ εἰσαγωγικοὶ στίχοι ὑπενθυμίζουν τὸ γνωστὸν ἔσμα «Τρεῖς κοπέλλες λυγερές».² ὁ δ' ἐν τῷ στ. 3 ἀναφερόμενος χτικιάρης τὸ μαραζιάρην ἄλλου γνωστοῦ ἔσματος,³ πρὸς τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει τὸ ἐδῶ δημοσιευόμενον. Πιθανῶς ἡ λέξις χτικιάρης προῆλθεν ἐκ παρακούσματος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἥρωος, τὸ ὁποῖον ἐν τισὶ παραλλαγαῖς εἶναι Ρ ἄ λ λ η ς.⁴—Σ.τ.Δ.].

13

Τῆς ξενιτειᾶς

Κοῖμα στὸν ξένο, ἀρρώστησε στοῦ καραβιοῦ τὴν πλώρη.

Δὲν ἔχει μάννα νὰ τὸν ὀδῇ, κυρία νὰ τὸν κλάψῃ.

Τὸν κλαίγ' ἡ νύχτα κ' ἡ αὐγή, τὸν κλαίγ' καὶ ὁ καπετάνιος.

«Σήκω, ξένε μ', νὰ φᾶς, νὰ πιῇς, σήκω νὰ τραγουδήσῃς,
σήκω νὰ πᾶς στὴ μάννα σου.

—Ἐγὼ σὰς λέγω δὲν μπορῶ καὶ σεῖς μὲ λέτε σήκω!

Γιὰ πιάστε με νὰ σηκωθῶ, νὰ σηκωθῶ νὰ κάτσω,

καὶ φέрте πέννα καὶ χαρτί, χαρτὶ καὶ καλαμάρι,

νὰ γράψω στὴ μαννοῦλα μου νὰ μὴ μὲ κατεροῶ.»

[Εὐθρῶς διαδεδομένον ἔσμα, περιγράφον τὰς τελευταίας στιγμὰς θνήσκοντος ναύτου. Πολυαρίθμους δημοσιευμένας παραλλαγάς ἐσημείωσεν ὁ Πολίτης ἐν Λαογραφίᾳ, Δ', σ. 169, ἀρ. 58.—Σ. τ. Δ.].

¹ Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀρ. 83. Περί τοῦ ἔσματος ἐπαραματεύθη καὶ ὁ S. Baud-Bovy, La chanson de Dodécane, I, Les textes, Paris 1936, σ. 214.

² Λαογραφία, Ε', 570, 16.

³ Λαογραφία, Ε', 572, 20.

⁴ Περὶ Passow, ἀρ. 436.

14

Τρεῖς μῆρες εἶναι ἄνοιξη καὶ τρεῖς τὸ καλοκαίρι
καὶ τρεῖς εἶναι φθινόπωρος καὶ τρεῖς βαρὺς χειμῶνας.

«Μὴν καμαρώνης, Ἄνοιξη, μὲ τὰ λουλούδια πῶχεις,
γιατ' ἔρχετ' ὁ Φθινόπωρος καὶ τρίς βαρὺς Χειμῶνας.

5 Ἐγὼ εἶμαι ἕνας γέροντας, φέρονω τὰ παλληκάρια,

θὰ γένουν γάμοι καὶ χαρές, γλεντζέδες καὶ τραγούδια.»

[Ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν ὥρων τοῦ ἔτους ἀπετέλεσε τὴν ὑπόθεσιν ἔσματος, τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι παραλλαγαί. Βλ. Π. Ἀρβανιτινόβ, σ. 295, ἀρ. 490. Φάρος τῆς Ἀνατολῆς, 1902, τόμ. Β', σ. 295. Πανδώρα, τ. ΙΓ', σ. 342, ἀρ. 28. Εὐρωπαϊκὸς Ἐρασιστής, 1877, σ. 136. Συνήθως ἐρίζουν ὁ Μάιος πρὸς τὸ Φθινόπωρον, τὸ ὁποῖον ὑπενθυμίζει εἰς τὴν Ἄνοιξιν διὰ τὰ λουλούδια τῆς εἶναι προσωρινά, καταστρεφόμενα ὑπὸ τοῦ Χειμῶνος. Ἡ δημοσιευομένη παραλλαγή ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι δίδει τὸν λόγον εἰς τὸν Χειμῶνα, ὁ ὁποῖος προβάλλει τὰ ἴδια προτερήματα, τοὺς γάμους, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰ τραγούδια. — Σ. τ. Δ.].

15

Ἀπ' ὅξω ἀπὸ τὴν πόρτα μὴν φυτρώνει ἕνα χορτάρι,
δὲν τό εἶδα καὶ τὸ πάτησα μὲ τ' ἄσπρο τὸ ποδάρι.

[Δίστιχον ὁμοιοκατάληκτον, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζω ἀλλαγθέν. — Σ. τ. Δ.].

ΕΘΙΜΑ

Βογατσικοῦ

Τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας

Τὴν Καθαρὰ Δευτέρα δὲν ἔδιδαν ψωμί στὰ παιδιά, πρὶν βροῦν μιά φωλιά πουλιῶν.

Προηγούμενως κρυφὰ ἀπὸ τὰ παιδιά οἱ γονεῖς ἔκαμαν σὲ ἀφανὲς μέρος μιά φωλιά, ὅπου τοποθετοῦσαν λουκούμια καὶ ἄλλα φαγώσιμα, πὺν εὐχαριστοῦν τὰ παιδιά.

Τὰ μικρὰ ἔτρεχαν γύρω καὶ δὲν εὗρισκαν φωλιά. Ἀφοῦ γύριζαν ἀρκετὴ ὥρα, τὰ ἔλεγαν «Ψάξτε καλύτερα, γιατί, ἂν εἰσθε καλὰ παιδιά, τὰ πουλάκια θὰ σᾶς βάλουν στὴ φωλιά, πὺν θὰ κάνουν, γιὰ κάθε καλὸ παιδί, ὦραϊα πράγματα.» Καὶ ἀφοῦ συνέχιζαν νὰ ψάχνουν καὶ δὲν εὗρισκαν, τότε τὰ ἔλεγαν «Ψάξτε καὶ στὸ τάδε μέρος. Μπορεῖ ἐκεῖ νὰ βρῆτε.» Καὶ τὰ παιδιά εὗρισκαν τὴν φωλιά μὲ λουκούμια, καρύδια καὶ ἄλλα γλυκά. Ὅταν γύριζαν χαρούμενα στὸ σπίτι, ἡ μάνα τοὺς ἔκανε διδασκαλία. «Ν' ἀγα-

πᾶτε τὰ πουλάκια καὶ νὰ προστατεύετε τὶς φωλιές των, γιὰ νὰ σᾶς ἀγαποῦν καὶ αὐτά.»

[Ἀξιοσημείωτος καὶ πρωτότυπος τρόπος διδασκαλίας τῆς πρὸς τὰ πτηνὰ νὰ ὀφειλομένης ἀγάπης, ἄγνωστος, τοῦλάχιστον εἰς ἐμέ, ἀλλαχόθεν.—Σ. τ. Δ.].

Τῆς ἀνοίξεως

Τὴν ἀνοιξὴ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον νὰ βγαίνουν ὅλοι, ἀφοῦ βάλουν κάτι στὸ στόμα, γιὰ νὰ μὴν ἀκούσουν τὴ φωνὴ τοῦ κούκκου· ἀφάγωτοι. Πρέπει, λέγουν, νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸ «τ σ ἄ κ ι σ μ α» τοῦ κούκκου, καὶ μόνον, ἂν φᾶνε κάτι, πρὶν βγοῦν ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, δὲν ἔχουν τὸ φόβο νὰ τοὺς τσακίσῃ ὁ κούκκος. Σ' αὐτὸ δίνουν μεγάλη σημασίαν καὶ οἱ μορφωμένοι.

[Τὸ ἔθιμον μετὰ τῆς συναφοῦς δεισιδαιμονίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐθίμων καὶ δεισιδαιμονιῶν τῆς 1ης Μαΐου. Ἐν Πελοποννήσῳ καλεῖται *ροῦμπωμα* καὶ τὸ ρῆμα *ρομπιώνω*.—Σ.τ.Δ.].

+ Κ. ΤΣΟΥΡΚΑΣ

Ρυακίων Πιερίας

Τὰ περὶ τὸν νεκρὸν

Συνελέγησαν παρὰ τῆς Μαρίας Κωστοπούλου, ἑτῶν 65, ἀγραμμάτου.¹

Φοῦντας² ἀρχαίει νὰ ξιψάῃ, ἂν προυφτάσουμε, τοὺς μιταλαβαίνουμε μὲ τὸν παπᾶ, ἀδὲ³ τ' ἀνάβουμε φοῦντας ἀγγυλιστῇ⁴ ἰένα κηρὶ στοὺ διξι χιερ⁵.

Ἄμα πιθάν' τοὺν ἀλλάζουμε καλὰ, τοὺν σαβανώνουμε ὕστιρα μὲ χασέν, τοῦ σταυρώνουμε τὰ χιέρια μπρουστά καὶ ὕστιρα τ' δένουμε μὲ μαντῆλ' τὰ χιέργια, τὰ πουδάργια καὶ τὰ τσιασούλια.⁶ Κατόπ' τ' βάζουμε στὰ μάντζια καὶ στὶς μύτις σπυργιὰ θυμινιάμα καὶ τ' ἀνάβουμε σιμ ψχῆ⁷ τὴν καντήλα.

¹ [Τὰ ἔθιμα κατεγράφησαν εἰς τὸ τοπικὸν ἰδίωμα, ἀνήκον εἰς τὸν κύκλον τῶν βορείων. Δυστυχῶς δὲν δηλοῦται ἂν ὑπάρχῃ οὐράνωσις τῶν συμφώνων μετὰ τὴν ἑκ-θλιψιν. Διὰ τοῦτο ἐσημειώθη αὕτη μόνον δι' ἀποστρόφου. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὑπάρχει. Τὰ ἐρμηνεύματα ἀνέκουν εἰς τὴν Διεύθυνσιν.—Σ.τ.Δ.].

² Ἄφ' ἧς σιγιμῆς.

³ Εἰδὲ μῆ.

⁴ Ὅταν ἰδῇ τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου, δηλ. κατὰ τὸ ψυχροράγημα.

⁵ Χέρι.

⁶ Σιαγόνας.

⁷ Ἐπὶ τῆς κοιλίας, πρὸς τὸ μέρος τοῦ στομάχου.

Τ' ἀνάφτουμι ἀλαλούρα¹ κηργιά κὶ καθουμέστι τρουῦρ² κὶ τὸν κλαῖμι. Στ' διζιά μιργιά βάζουμι ἱένα πιάτου μὶ στιάρ κὶ καίμι λαμπάδης.

¹ Ἰέρχουντι ὕστιρα οἱ συγγινηδὶς κὶ ἄλλ' κόσμ³ κὶ τ' ἀνάφντι λαμπάδης κὶ κηργιά. Τ' φέρνι λιλούδια κὶ πισκέσια,⁴ πιτρουκάλια,⁵ καραμέλις, μαντήλια, μῆλα, κουκόσις⁶ κὶ κάστανα. Ὑστιρα οἱ γνέκεις τὸν μοιργιουλουγοῦμι.

Φούντας κουντεῦ⁷ ἡ ὥρα νὰ τὸν σκώσοομι, ἰέρχτι ἡ παπᾶς φουριμένους,⁷ μὶ τὰ ξιφτέρια, ρίχν' τρισάγιου κὶ τὸν σηκώνουμι. Μπρουστὰ πααίν' τοῦ στιάρ κὶ τοῦ νιβατό,⁸ κοντὰ πααίν' ἡ παπᾶς μὶ τὸν ψάλτ' κὶ ὕστιρα τοῦ λείψανου. Ἀποὺ κουντὰ πααίν' ὅλ' ἡ παρέα. Τὸν πααίνουμι στν ἱκκλησιὰ κὶ τὸν βάζνι στοὺν πολυτέλειου ἀπ' κάτ', τὸν διαβάζ' ἡ παπᾶς κὶ μεῖς καίμι κηργιά κὶ λαμπάδης.

⁸ Ἀποὺ κεῖ ὕστιρα τὸν πᾶμι στοὺ νιμόρ⁹ κὶ τὸν παραχώνουμι. Φούντας ρίξ' ἡ παπᾶς στοὺ λείψανου τοῦ κρασί μὶ τοῦ λάδ', ρίχνουμι κὶ μεῖς μὶ τὰ δγυὸ χιέρια χῶμα στοὺ λείψανου κὶ λέμι «Θιὸς σχουρέσ' τουν». Ὑστιρα μοιράζουμι στοὺν κόσμου τοῦ στιάρ κὶ τοῦ νιβατό κὶ τς δίνουμι νὰ πιοὺν ρακὶ κὶ κρασί κὶ πααίνουμι κατόπ' στοὺ σπῖτ' κὶ διαβάζ' ἡ παπᾶς μακάριου. Προυτοῦ μποῦμι στοὺ σπῖτ' ρίχνι νιρὸ κὶ νίβουντι στὰ χιέργια. Μπαίνουμι μέσα στοὺ σπῖτ' ὕστιρα κὶ καθουμέστι τρουῦρου στοὺ τραπέζ' κὶ τρώμι. Στοὺ τραπέζ' ἔχουμι καφέ κὶ μιὰ κούπα κρασί. Τοῦ κρασί τοῦ δίν' ἡ παπᾶς κὶ πίν' οὐλ' οὐλ' μὶ τν ἀράδα κὶ λέν «Θιὸς σχουρέσ' τουν». Ὑστιρα ἡ παπᾶς μοιράζ' μορίδα¹⁰ ἀπ' τὴ λειτουργιά κὶ οὐλ' τρών. Ὑστιρα ἀπ' τοῦ φαεῖ πααῖνι οὐλ' στὰ σπῖτγια τς. Στὶς τρεῖς μέρις πααίνουμι στοὺ λείψανου νιρὸ κὶ τοῦ ρίχνουμι ἀλατρουῦρ στοὺ νιμόρ' κὶ τοῦ λαγῆν' τοῦ σπάζουμι οὐδ' ἐκεῖ. Φούντας γυρνᾶμι στοὺ σπῖτ' μᾶς ρίχνι ὄξου νιρὸ κὶ νιβουμέστι.

⁹ Ὅσου νὰ σαραντίσ', ἀνάβουμε κάθε βράδ' κηρὶ στοὺ νιμόρ.¹¹

¹ Ὀλόγουρα, περίξ.

² Τριγύρω.

³ Ἄλλος κόσμος.

⁴ Δῶρα. Ἡ λ. τουρκικὴ.

⁵ Πορτοκάλια.

⁶ Καρόδια.

⁷ Ἐνδεδυμένους τὰ ἄμφια.

⁸ Ψωμί ἐνῤυσμον, ποὺ κάνουν ἰδιαιτέρως γιὰ τὸν νεκρόν.

⁹ Τάφος. μνήμα. Ἡ λ. προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς λ. memoria, ἣτις κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐδήλωσε τὸν τάφον. (Βλ. D u c a n g e, Glossarium mediae et infimae latinitatis ἐν λ.). Ἐντεῦθεν ἐν παλαιοχριστιανικαῖς ἐπιγραφαῖς *μεμόριον* (καὶ *μεμοόριον*), ἐξ οὗ κατ' ἀνομοίωσιν τὸ ἀνωτέρω *νιμόρι*, καὶ κατ' ἄλλην περαιτέρω ἀνομοίωσιν *λιμόρι* (Κομοτινὴ καὶ ἀλλαχοῦ), καὶ τὸ καπταδοικὸν *μοιμόρ*. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ *μεμοόριον* + *μνήμα* προέκυψε τὸ *μνημόριον*, *μνημόριον*, *μνημοόριον*. Τοὺς τούτους συνεκέντρωσεν ὁ Π ο λ ῖ τ ι ς, Λαογρ. Συμμ., τ. Γ', σ. 338 s.s. Περὶ *μνημόρ* εἰς τὸ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 2 ἄσμα, στ. 6.

¹⁰ Μικρὰ κομμάτια.

¹¹ Περὶ τῶν ἐπικηδείων ἐθίμων περὶ λ. Ν. Γ. Π ο λ ῖ τ ο υ, Λαογρ. Σύμμ., τ. Β', σ. 52, καὶ Γ', 322 κέ.

Μοιρολόγια

Τὰ πῆρα ἀπ' τὴν Ἑλένην Λιακοπούλου, ἑτῶν 40, ἀγοράμματα.

1

Κινοῦσα πάϊνα στοὺ γιαιτρό, νὰ γειάνουν τν ἄρρουσιτιά μου.

Στοὺ δρόμον νάποὺ πάϊνα, στοὺ δρόμον ποὺ πααίνου,

κανέναν δὲν ἱσταύρουσα, κανέναν δὲ σταυρώνου,

μούνκι τοῦ Χάρου σιαύρουσα κὶ τοὺν καλημιροῦσα.

5 «Καλὴ σου μέρα, Χάρι μου.—Καλῶς τονν τοὺν λιβέντη.

Ποῦ πῆς, λιβέντη μ', μοναχός, ποῦ πῆς κὶ δὲ φουβᾶσι;

—Ἰγὼ πανοῦ¹ νὰ γιαιτριφτῶ, νὰ γειάνουν τν ἄρρουσιτιά μου.

—Γιὰ σένα γιαιτρός δὲν ὑπάρχ'

γιαιτρός νὰ εἰμι γ'ὼ μαζὶ μὶ τοῦ σπαθὶ μου.

10 Μένα ἢ Θιὸς μὲ ἔστειλι, νὰ πάρου τὴμ ψυχὴ σου.

Ἀφκέ μὲ, Χάρι μ', ἄφκι μὲ πεντέξι ἀκόμα χρόνια.

Ἰγὼ εἰμι νιὸς κὶ νιούτσικους κὶ νιοπαντριμένους.

Ἐχὼ γυναικα παρὰ νιὰ κὶ χήρα δὲν τὴν πρέπει.

Νὰ πιρπατήσῃ ἔναρρα,² τὴ λὲν πῶς καμαρώνει,

15 νὰ πιρπατήσῃ ἀδιασκά,³ τὴ λὲν παντρεῖα γυρεῖει.»

[Τὸ δημοσιευόμενον μοιρολόγι εἶναι παρηλλαγμένη μορφὴ τοῦ γνωστοῦ ᾄσματος τῆς πάλης βοσκῆς πρὸς τὸν Χάρον, τοῦ ὁποίου παλαιότερον πρότυπον εἶναι ἡ πάλη τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Χάρον. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ, Λαογραφία, τ. Α', σ. 171 κ.ἑ., καὶ Β', σ. 87, ἀρ. 7. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐκλογαί, ἀρ. 214 καὶ 215.—Σ. τ. Δ.].

2

Ἀνάθιμα ποὺ ἤλιγαν τ' ἀδέρφχια δὲμ πονιοῦντι.

Τ' ἀδέρφχια σκίζουν τὰ βουνὰ κ' οἱ αἰδιοφρὲς τοὺς κάμπους,

ἡ μάνα σκίζ' τὴ θάλασσα, νὰ πάη νὰ τ' ἀνταμώσῃ.

Ἰκεὶ ὅπου τ' ἀντάμουσι, σ' ἐνὲ χρυσὸ τραπέζι,

5 χρυσὰ μαντήλια βγάλανι, τὰ δάκρυα νὰ σφουγγίζουν.

«Τ' ἔχεις, μαννοῦλα μου, κὶ κλαῖς κὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα,

σὰν τὴμ πέρδικα θλίβισι, σὰν τὴμ περδίκια κλαίεις,

σὰν τοῦ κοράκου τὰ φτιρὰ μαῦρη ἢ φουρισιὰ σου;»

[Τὸ ἀνωτέρω μοιρολόγι εἶναι γνωστὸν καὶ ὡς ᾄσμα τῆς ξενιτειᾶς. Πρὸβλ. Λαογραφία, τ. Η', σ. 62, ἀρ. 57 καὶ τὴν ἐκεῖ παραπομπὴν τοῦ Πολίτου εἰς Μ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστυ καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, σ. 425, 1.—Σ. τ. Δ.].

¹ Πηγαινίνα.

² Ἀργά.

³ Βιαστικά.

3

Ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν θάνατον.

Τὰ πῆρα ἀπὸ τῆ Ρήνα Συροπούλου, ἑτῶν 55, ἀγράμματη, καὶ τὸ Θωμᾶ Κωστόπουλο, ἑτῶν 40, τῆς τετάρτης δημοτικοῦ.

“Ἄμα ἀρχνὰ νὰ χαροπαλεύ’ ἡ ἄθρουπους, ἡ ψυχὴ ἀγάλια ἀγάλια ἀρχνάει νὰ βγαίν’ ἀπ’ τοῦ σώμα. Ἄμα βγῇ τρουῦρνάει σὰ μύγα ὡς τοὺν οὐρανὸ κ’ ἐρχιτι πίσου σαράντα μέρις.

Φούντας παραχώσουμι τοὺν νικρὸ κὶ γυρνᾶμι στοὺ σπὶτ’ κὶ τρωῖμι, στ μέσ’ τοῦ τραπέζ’ βάζουμι ἰένα πουτῆρ’ μὶ κρασί κὶ καῖμι κηρί. Τότε ἡ ψυχὴ γυρνάει ἀλαλούῦρα ἀπ’ τοῦ πουτῆρ’ σὰ μύγα.

“Υστὶρα ἀπὸ σαράντα μέρις ἡ ψυχὴ πααίν’ στοὺν οὐρανό, ποὺ ἰὲν ¹ ἡ Θιὸς κὶ τγ κραίν’ κὶ ἅμα ἔκαμε ἡ ἄθρουπους ἔργατα καλά, πααίν’ ἡ ψυχὴ στοὺν Παράδεισου μὶ τὰ λιλούδγια, κὶ ἅμα δὲν ἔκανι καλὰ ἔργατα, πααίν’ στὴ Κόλασ’, μέσα στὰ κατράνια κὶ μέσα στὰ λάδγια, ποὺ βράζνι.³

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΝΩΤΕΡΩ

A) Περὶ τῆς ψυχῆς ὑπὸ μορφὴν ἐντόμου καὶ δὴ καὶ μυίας βλ. Θεοφίλου Βορέα. Ζητήματα ὁμηρικῆς ψυχολογίας. Τριῖνισαι ψυχαί. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Β’ (1927), σ. 292 κέ. Πρβλ. καὶ Me n g i s, Seelenvogel ἐν Handwörterbuch d. deutsch. Aberglaubens, τ. 7, στ. 1572 κέ.

Αἱ ἑλληνικαὶ λαϊκαὶ δοξασίαι περὶ τῶν τυχῶν τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον δὲν περισυνελέγησαν καλῶς καὶ ἐπαρκῶς, αἱ δὲ περισυλλεγεῖσαι, τὰς ὁποίας συνεκέντρωσεν ὁ Πολίτης,⁴ οὔτε σαφεῖς καὶ ἀπεστρογγυλωμέναι εἶναι οὔτε καὶ κατὰ τόπους αἱ αὐταί. Ἐξ ὧων γνωρίζω φαίνεται ὅτι γενικωτέρα πὼς εἶναι ἡ περὶ παραμονῆς τῆς ψυχῆς ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς τὸν καθ’ ἡμᾶς κόσμον, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἀνέρχεται πλέον εἰς τὸν οὐρανόν. Τί πράττει κατὰ τὰς τεσσαράκοντα ταύτας ἡμέρας ἡ ψυχὴ εἰς τὰς λαϊκὰς δοξασίας δὲν καθορίζεται σαφῶς. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ ψυχὴ περιφέρεται ὑπὸ μορφὴν μυίας περὶ τὸ σῶμα ἢ εἰς τὸ δωμάτιον, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἔζη,⁵ ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ παραλαβὼν αὐτὴν ψυχοπομπὸς ἄγγελος περιάγει αὐ-

¹ Εἶναι.

² Τὴν κρίνει, τὴν δικάζει

³ Βράζουιν

⁴ Ν. Γ. Πολίτου. Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ἀθῆναι 1871, σ. 310. Τοῦ αὐτοῦ, Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τ. Β’, σ. 55₂.

⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τ. Β’, σ. 52.

τὴν εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ὅπου αὕτη ἔκαμε καλόν τι ἢ κακόν, ὅταν εὗρίσκειτο ἐν τῇ ζῳῇ, συνδυάζονται δὲ αἱ δοξασαίαι αὐταὶ καὶ πρὸς διάφορα λατρευτικά ἔθιμα, ὅπως εἶναι τὸ ἀνάμμα κηρίου ἢ κανδήλας, ἢ παράθεσις ποτηρίου ὕδατος ἐν τῷ δωματίῳ, ὅπου ἀπέθανε, ἢ νηστεία, ἢ ἀποχή ἀπὸ ὀρισμένων πράξεων κτλ.¹ Αἱ δοξασαίαι αὐταὶ οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος πηγαζούσας καὶ παραλλήλως παρὰ τῷ λαῷ ὑφιστάμενας περὶ Χάρωνος καὶ καταχθονίου Ἄδου. Προδήλως πρόκειται περὶ δοξασιῶν νεωτέρων, αἵτινες κατὰ τοῦτο δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς χριστιανικαί, καθ' ὅσον ὁ ἀφαιρῶν τὴν ψυχὴν καὶ ψυχοπομπὸς εἶναι ἄγγελος, συνήθως ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὅστις καὶ προσάγει τὴν ψυχὴν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ, ἔαν κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω ὁδὸν ἀποδειχθῇ ὅτι αὕτη εἶναι ἀξία τοῦ Παραδείσου διὰ τὰς πλεοναζούσας αὐτῆς ἀγαθὰς πράξεις. Σαφέστερόν πως ἐξιστοροῦνται τὰ πράγματα εἰς τὰς λεγομένας πατερικὰς διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Τοιαῦται διηγήσεις ἔχουν ἀρκετὰ δημοσιευθῇ, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι εἰς ἡμιδημῶδη χειρόγραφα, ἀποκείμενα εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων, αἱ ὁποῖαι παραμένουν εἰσέτι ἀδημοσίευτοι. Ὁ Πολίτης εἰς τὸ παλαιὸν ἔργον του ἐδημοσίευσε μερικὰς τοιαύτας, ἐν αἷς καὶ τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον² καὶ δημοσιεύθησαν ἤδη παρὰ Migne.³ Τοῦ αὐτοῦ Μακαρίου φέρεται καὶ δημωδεστέρα ἐν τῷ ὑπ. ἀριθ. 13 κώδικι τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, διαφέρονσα ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς παρὰ Migne.

Τὸν κώδικα τοῦτον περιέγραψα λεπτομερῶς εἰς τὸ ἄλλοτε ἐν Λευκωσίᾳ ἐκδιδομένον ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαπορφυρίου θρησκευτικὸν περιοδικὸν «Πίστις», εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 15 φυλλάδιον τῆς 24 Μαΐου 1913. Ὁ κώδιξ ἐγράφη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διὰ πλειόνων συγχρόνων χειρῶν, ἀνῆκε δὲ εἰς τὸν ἐπίσκοπον Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Λουκᾶν, μετὰ θάνατον δ' αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς κειμένης ἀνωτέρω τοῦ Καρπενσιού. Τὸ ἐν φ. 187β σημεῖωμα ἀναγνώστου τινὸς ἀποδίδει πολὺ καλὰ τὴν κατάστασιν τοῦ κειμένου. «Ὡφέλιμος μὲν ὁ παρὸν λόγος ὁμολογουμένως... καίτοι ὑπ' ἀμαθίας τῶν πολλῶν μεταγραφάντων διέφθαρται». Πράγματι οὐ μόνον ἡ ὀρθογραφία, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταγραφὴ τῶν λέξεων εἶναι χειρίστη, πολλάκις δὲ καὶ ὁ χωρισμός. Πλὴν τοῦτου αἰσθητὴ εἶναι ἡ ἐγκαταμειξίς δημωδεστέρων λέξεων καὶ ἐκφράσεων εἰς τὸ ἀρχικῶς ἀρχαῖζον κείμενον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχαῖζον οὐδόλως συμπίπτει πρὸς τὸ παρὰ Migne. Πρόκειται περὶ διαφόρου μᾶλλον κειμένου

¹ Ἐνθ. ἀν.

² Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη κτλ. σ. 316 κέ.

³ MSG, τ. 34, στ. 224 κέ.

ἡ περὶ διασκευῆς τοῦ γνωστοῦ. Τὸ μόνον κοινὸν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ τὰ προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐρμηνεία ἐπιζητεῖται, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ τύχη τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν γίνονται τὰ μνημόσυνα, κυρίως τὰ τρίτα, τὰ ἔνστα καὶ τὰ τεσσαρακοστά. Δὲν νομίζω ἄσκοπον νὰ παραθέσω τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας. Παραλείπω τὴν σημείωσιν τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄπειρα.

3α

Διήγησις πάνυ ὠφέλιμος Μακαρίου μοναχοῦ τοῦ Αἰγυπτίου

Πορευόμενός ποτέ τις τῶν ἁγίων πατέρων ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ἄγγελος κυρίου καὶ εἶπεν αὐτῷ· «Εὐλόγησον, πάτερ ἅγιε.» Ἐκεῖνος δὲ λογισάμενός ὅτι μοναχός ἐστιν ἐκ τῆς ἐρήμου, στραφεὶς πρὸς αὐτὸν εἶπεν· «Ὁ Θεὸς συγχωρήσει σε, τέκνον.» Ὁδυσάντων οὖν αὐτῶν ὁλίγον διάστημα καὶ κατανοήσας ὁ μοναχὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὸ σχῆμα, λέγει πρὸς αὐτόν· «Βλέπω σε, τέκνον, καὶ ἐξίσταμαι τίς σου αὕτη ἡ θανμαστὴ θεωρία καὶ τοῦ εἶδους ἡ καλλονή. Οὐ γὰρ εἶδον τοιαύτην ἐμορφίαν εἰς ἀνθρώπων ἐν τῷ κόσμῳ καὶ λογίζομαι μήπως οὐκ εἰ ἀνθρώπος καὶ διὰ τοῦτο ὀρκίζω σε εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἰπεῖν μοι τὸ ἀληθές.» Τότε ποιήσας τῷ μοναχῷ μετάνοιαν, λέγει·¹ «Εὐλόγησον, πάτερ ἅγιε. Ἐγὼ γάρ, ὡς ὁρᾷς, οὐκ εἰμι ἀνθρώπος, ἀλλ' ἄγγελος εἰμι καὶ ἡλθον διδάξαι σοι μυστήρια, ἃ οὐ γινώσκεις καὶ ἐπιθυμεῖς. Καὶ λοιπὸν ἐρώτησόν με ὅ,τι βούλῃσαι καὶ ἐγὼ ἀποκρίνομαι σοι.» Τότε ὁ γέρον ποιεῖ τῷ ἀγγέλῳ μετάνοιαν λέγων· «Εὐχαριστῶ σε, Κύριε, ὅτι ἔπεμψάς μοι ὁδηγόν, ἵνα διδάξῃ με ἃ οὐκ ἐπίσταμαι καὶ τὰ ἐπιθυμῶ μαθεῖν ἀπόκρυφα μυστήρια.» |

3β

Τότε ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Λέγε μοι, πάτερ ἅγιε, λέγε μοι.» Τότε ἀποκριθεὶς ὁ γέρον λέγει· «Εἰπέ μοι, ἅγιε ἄγγελε, ἐὰν γνωρίζουσιν ἀλλήλους εἰς τὸν αἰῶνιον ἐκεῖνον κόσμον οἱ ἄνθρωποι, οἱ κεκοιμημένοι.» Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· «Ἄκουσον, πάτερ ἅγιε. Ὡςπερ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ἐσπέρας κοιμῶνται ἕως τὸ πρωτὶ καὶ αὐριον ἐξυπνῶσι καὶ τοὺς ἀνθρώπους, οὓς ἀφ' ἐσπέρας κατέχωσι καὶ γνωρίζουσιν, αὐριον πάλιν βλέπουσιν αὐτοὺς καὶ γνωρίζουσιν καὶ χαιρετῶσιν αὐτοὺς καὶ συνομιλοῦσι καὶ πολλάκις καθέζονται καὶ συνευφραίνονται καὶ ἐρωτῶσιν εἰς τὸν ἕτερον, τοιοῦτῳ τρόπῳ γίνεται καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν κόσμον, εἰς τὸν ἕτερον γνωρίζει καὶ συνευφραίνεται καὶ συνομιλεῖ, ἀλλὰ καὶ οὓς ποτε οὐκ οἶδασι, ἐκεῖ γνωρίζουν αὐτούς. Ὡςπερ τις ὑπάγει εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἐκεῖ βλέπει καὶ ἄρχοντας καὶ πτωχοὺς καὶ ἐρωτᾷ τίς ἐστὶν οὗτος καὶ τίς ἐκεῖνος καὶ δι' ἐρωτήματος μανθάνει καὶ οὓς οὐκ εἶδέ ποτε, τοιοῦτῳ τρόπῳ γίνεται καὶ ἐκεῖ· λέγω δὲ οἱ δίκαιοι, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ τοῦτο στεροῦνται.»

¹ Κῶδ. λέγων

4α Τότε λέγει ὁ γέρον· «Εἰπέ μοι καὶ τοῦτο παρακαλῶ. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος | τί γίνεται καὶ πῶς καὶ διατί γίνονται τὰ μνημόσυνα τῶν τεθνεώτων;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Ἄκουσον, πάτερ ἅγιε. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, λαμβάνουσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ ἔρχονται εἰς τὸν οὐρανόν, ἵνα προσκυνήσουσι τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀπὸ τῆς γῆς δὲ ἕως τὸν οὐρανὸν ὑπάρχει σκάλα καὶ καθὲν σκαλόνιν ἔχει ἓν τάγμα δαιμόνων, ἅπερ λέγουσι τελώνια. Καὶ ἀπαντῶσι τὴν ψυχὴν ἐκείνην τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ φέρουσι τὰ χειρόγραφα αὐτῶν καὶ δεικνύουσι τῶν ἀγγέλων αὐτὰ καὶ λέγοντες τὴν ὁδεῖνα ἡμέρα καὶ εἰς τὰς τόσας τοῦ μηνὸς τοῦ δεινός ἐποίησεν ἡ τοιαύτη ψυχὴ τοιοῦτον ἁμάρτημα, ἢ ἔκλεψεν ἢ ἐπόρνευσεν ἢ ἐμοίχευσεν ἢ ἐμαλάκισεν ἢ ἐψεύσατο ἢ ἐσυβούλευσεν ἄνθρωπον εἰς κακὸν ἔργον ἢ ἄλλο εἴ τι ἄρα κακὸν ἐποίησεν. Καὶ ἀποδεικνύουσι καὶ οἱ ἄγγελοι ἕαν τι ἀγαθὸν ἢ ψυχὴ ἐκείνη ἐποίησεν ἢ ἐλεημοσύνη ἢ προσευχὴν ἢ λειτουργίαν ἢ νηστειάν ἢ ἄλλο ἀγαθόν. Καὶ ἀντισταθμίζουσιν οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες. Καὶ ἕαν ἔχη τίποτε ἀγαθὸν περισσόν, ἀρπάζουσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι καὶ ἀνεβαίνουν εἰς τὸ ἕτερον σκαλόνιν.

5α Καὶ ἐκεῖ πάλιν εὐρίσκεται ἕτερον τελώνιν. | Λοιπὸν τρίζουσιν τοὺς ὁδόντας αὐτῶν ὡς ἄγριοι <θηρ>ες καὶ <ἀγωνί>ζονται, ἵνα ἀρπάσουσιν τὴν ἔλεεινὴν ἐκείνην ψυχὴν δέκ<...πα>ρὰ τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐκείνη ἡ ψυχὴ συστέλλεται καὶ φοβεῖται κ...μαι καὶ ὡς δῆθεν κρύβεται εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Καὶ ἐκεῖ πάλιν γίνεται μεγάλη διάλεξις¹ καὶ μέγας θόρυβος, ἵνα δυνηθῶσιν οἱ ἄγγελοι ἐλευθερῶσαι τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Καὶ ἕαν ἐλευθερωθῇ, ἀνέρχεται πάλιν εἰς τὸ ἀνώτερον σκαλόνιον. Ἐκεῖ πάλιν εὐρίσκεται ἕτερον τελώνιον. Καὶ λοιπὸν τρίζουσι τοὺς ὁδόντας αὐτῶν δυνατώτερον καὶ ἀγριώτερον. Ἐκεῖ δὲ πάλιν γίνεται πολλὴ ὄχλησις καὶ πολλὴ ταραχὴ ἀνεκδιήγητος τίς νὰ κερδίσῃ τὴν ἔλεεινὴν ἐκείνην ψυχὴν, οἱ ἄγγελοι ἢ οἱ δαίμονες. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀνώτερον, ἕως οὗ ἀναβῶσιν εἰς τὴν πύλιν τοῦ οὐρανοῦ.

5β Ἐκεῖ λοιπὸν ἐστὶν τὸ τάγμα τῆς πορνείας. Καὶ τίς διηγῆσεται, πάτερ ἅγιε, τὴν ταραχὴν ἐκείνην καὶ τὸν θόρυβον, ὃν ποιοῦσιν οἱ πονηροὶ δαίμονες, καὶ τίνα φόβον δεικνύουσιν τῆς ἔλεεινῆς ἐκείνης ψυχῆς, πλείονα ὄχλησιν ποιοῦντες² ἐν αὐτῇ. Λέγεται αὐτῇ πόσα ποῦ παρέβη.³ «Οὐκ εἰ σύ, ὁ πορνεύσας καὶ καταμολύννας τὸ... ἅγιον ἔνδυμα; Οὐκ εἰ σύ ὁ μολύννας τὴν ἁγίαν τῶν ἀγγέλων στολὴν; Ποῦ νῦν ὑπάγεις; Ἀπόστρεφε εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπόστρεφε | εἰς τὰ κάτω, ἀπόστρεφε εἰς τὸν σκοτεινὸν Ἄδην, ἀπόστρεφε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἀπόστρεφε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον,

¹ Οὕτως ὁ κωδ. Τὸ ἀρχικὸν πιθανῶς διέλεγξις ἢ διένεξις

² Κωδ. ποιοῦντας

³ Κωδῆς; λέγετε αὐτῇ πῶς ἂ ποῦ παρέβη.

ἀπόστρεφε εἰς τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, ἀπόστρεφε εἰς τὸν σκώληκα τὸν ἀκοίμητον.» Τότε γοῦν, εἰ ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐκείνη καταδικασμένη, ἀποστρέφουσιν αὐτὴν οἱ πονηροὶ δαίμονες ὑποκάτω τῆς γῆς, εἰς τόπον σκοτεινόν, εἰς τόπον πονηρὸν καὶ ὀδ<υνη>ρόν, καὶ οὐαὶ τῇ ψυχῇ ἐκείνῃ. Οὐαὶ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἣ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Καὶ τίς διηγῆσεται, πάτερ ἄγιε, τὴν ἀνάγκην ἐκείνῃν ἣ ποία γλῶσσα δύναται εἰπεῖν τὴν ὀδύνην ἐκείνῃν; Ἄγγελος εἰμὶ καὶ πάλιν φρίττω τὴν τιμωρίαν ἐκείνῃν, ἣν ἔχουσι αἱ καταδικασθεῖσαι ψυχαὶ εἰς τὸν δεινὸν τόπον ἐκείνον. Εἰ δὲ <ἡ> ψυχὴ εὖρεθῇ καθαρὰ καὶ ἀναμάρτητος, ἀνέρχεται μετὰ τοιαύτης χαρᾶς ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ συναπαντῶσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιατῶν καὶ ἀσπάζονται αὐτὴν ἕως τὸν δεσποτικὸν θρόνον καὶ προσκυνεῖ θεὸν | τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ τότε βλέπει τοὺς χοροὺς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τῶν ἁγίων μαρτύρων, τῶν ἁγίων πατέρων, τὰ ἑννέα τάγματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, τὴν λαμπρότητα ἐκείνῃν τὴν ἄρρητον καὶ ἀκούει τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνῃν μελωδίαν καὶ τὸ κάλλος ἐκεῖνο τὸ ἀμήχανον.

6α

Ἡρώτησας καὶ περὶ τῶν μνημοσύνων, πῶς καὶ διατί ἐπιτελοῦνται. Τὰ τρίτα μὲν γίνονται, ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, ἕως τρεῖς οὐκ ἀνέρχεται ἡ ψυχὴ εἰς προσκύνῃσιν καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦνται, ὥσπερ κανίσκιον πεμψόμενον εἰς τὸν Κύριον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς. Καὶ μετὰ τὴν προσκύνῃσιν ἀποστρέφουσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι καὶ δεικνύουσι τοὺς τόπους, ἔνθα περιεπάτησεν αὐτὴ ἐν τῇ ζωῇ αὐτῆς, καὶ ἀναθυμίζουσιν αὐτῇ¹ τὰς πράξεις αὐτῆς, τὰς τε ἀγαθὰς καὶ τὰς πονηράς· «Ὡδε ἔκλεψας, ἐκεῖ ἐπόρνευσας, ὧδε κατελάλησας, ἐκεῖ ἐμαλακίσθης, ὧδε ἐφόνευσας, ἐκεῖ ἐπιόρκησας, ὧδε ἠδίκησας, ἐκεῖ ἐβλασφήμησας, ὧδε ἐξούρευσας,² ἐκεῖ ἔκλεψας, ὧδε ἐμέθυσας, ἐκεῖ ἐμαχίσθης,³ ἐσκανδάλισας.» Εἶτα πάλιν· «Ὡδε ἐποίησας ἐλεημοσύνην, | ἐκεῖ ἐ<νήσ>τευσας, ὧδε μετάνοιαν, ἐκεῖ λειτουργίαν, ὧδε παρακλῆσιν, ἐκεῖ ἀγρυπνίαν, ὧδε προσευχήν, ἐκεῖ γονυκλισίαν, ὧδε στάσιμον, ἐκεῖ ἐγκράτειαν.» Καὶ ἐνθυμίζουσιν αὐτὴν καὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πονηρὰ ἕως τῆς ἐνάτης ἡμέρας. Καὶ τῇ ἐνάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ ἀνέρχεται πάλιν εἰς προσκύνῃσιν, ὥσπερ καὶ τῇ τρίτῃ. Καὶ λοιπὸν πέμπονται πάλιν τὰ μνημόσυνα, ἥγουν ἐνθυμίσεις εἰς τὸν Κύριον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, ὅπως ἀποδεχθῇ ὁ Κύριος ἐν ἰλέφ ὀμματι καὶ ἡμέρῳ αὐτῇ. Καὶ διὰ τοῦτο γέγραπται ὅτι (:) ἔχειν τινὰ εἰς ὠφέλειαν. Ἐπειδὴ πολλὰ ὠφελοῦσιν τὴν ψυχὴν αἱ ἐλεημοσύναι καὶ λειτουργαί καὶ τὰ μνημόσυνα. Δύνανται, πάτερ ἄγιε, ἐκβαλεῖν ψυχὴν ἀπὸ κόλασιν αἱ ἐλεημοσύναι καὶ λειτουργαί καὶ τὰ μνημόσυνα.

6β

Μετὰ δὲ τὴν δευτέραν προσκύνῃσιν πάλιν φέρουσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δεικνύουσιν αὐτῇ⁴ τὸν Παράδεισον, τὸν Ἐλαιῶνα, τὸν Κόλ-

¹ Κῶδ. αὐτοῖ ² Πιθανῶς ἐκ τοῦ ζούρα (=usura, Ducange), ἐτοχογλύφης.

³ Οὕτως ὁ κῶδ. ἀντὶ ἐμαχέσθης

⁴ Κῶδ. αὐτοῖ

7α πον τοῦ Ἀβραάμ, τὰς Σκηνὰς¹ καὶ τὰς ἀναπαύσεις τῶν δικαίων. | Καὶ τὸ
 ἰδεῖν τὴν χαρὰν ἐκείνην τὴν ἄφατον παρὰμν<θεῖ>ται καὶ χαίρεται καὶ δέε-
 ται τῶν ἀγγέλων, ἵνα κατασκηώσουσιν αὐτὴν ἐκεῖ μετὰ τῶν δικαίων. Ἐπειτα
 δεικνύουσιν αὐτῇ καὶ τὰς κολάσεις τῶν ἁμαρτωλῶν λέγοντες· «Οὗτος ἐστὶν
 ὁ πύρινος ποταμός, οὗτος ὁ σκόληξ ὁ ἀκοίμητος, τοῦτο ἐστὶ τὸ σκότος τὸ
 ἐξώτερον, τοῦτο τὸ ἐσώτερον, οὗτος ἐστὶν ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων» καὶ κα-
 θεξῆς ὅλας τὰς κολάσεις τῶν ἁμαρτωλῶν. Οὐ γάρ ἐστι, πάτερ ἅγιε, δριμυ-
 τᾷτή κόλασις οὐδὲ φοβερωτέρα, ὥς τοῦ πόρνου καὶ τοῦ κλέπτου. Πᾶσαι γάρ
 αἱ κολάσεις δειναὶ εἰσιν, τοῦ δὲ κλέπτου καὶ τοῦ πόρνου οὐκ ἔστι δεινότε-
 ρα, ἐξαιρέτως τοῦ πόρνου μοναχοῦ καὶ μοναχῆς καὶ τοῦ πόρνου ἱερέως καὶ
 πρεσβυτέρως. Καὶ λοιπὸν ἀναφέρεται πάλιν εἰς προσκύνησιν τῆς τεσσαρα-
 κοστῆς ἡμέρας καὶ διὰ τοῦτο πάλιν γίνονται τὰ μνημόσυνα τῶν τεθνεώτων,
 7β ἐπεὶ δὴ μέλλει ἡ ψυχὴ τῇ τεσσαρακοστῇ λαβεῖν τὴν ἀπόφασιν ἀπελθεῖν ὅπου
 βούλεται | ὁ φιλόανθρωπος θεὸς κατὰ τὰ ἔργα καὶ κατὰ τὴν πράξιν, ἣν ἔ-
 πραξεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ἀποκαθίσταται ἡ ψυχὴ, ἔνθα βούλεται ὁ
 Κύριος ἕως τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως, ἵνα ἀναστηθῇσεται καὶ τὸ σῶμα
 καὶ ἀπολάβῃ κατὰ <τὰ ἔργα> αὐτοῦ.»

Τότε στενάξας ὁ γέρον· καὶ δακρύσας πικρῶς εἶπεν· «Οὐαὶ τῇ ἡμέρᾳ
 ἐκείνῃ, ἣ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Βέλτιον αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη.»
 Λέγει αὐτῷ ὁ ἄγγελος· «Ναί, τίμια γέρον, ὁ ἁμαρτωλός. Ὁ δὲ δίκαιος ἄν-
 θρωπος μακάριος καὶ μακαρία [ἡ ὥρα] καὶ ἡ ὥρα, ἣ ἐγεννήθη.» Τότε λέγει
 ὁ γέρον· «Παρακαλῶ σε εἰπεῖν μοι καὶ τοῦτο. Ἔχει τίποτε ἄνεσιν ὁ ἁμαρτω-
 λὸς ἢ τέλος <ἢ> κόλασις αὐτοῦ;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Οὐ-
 χί, τίμια γέρον, οὐχί. Οὔτε ἡ βασιλεία τῶν δικαίων ἔχει τέλος οὔτε ἡ κό-
 λασις τῶν ἁμαρτωλῶν. Ἐὰν ἔπαιρνε τινὰς πᾶσα χιλίους χρόνους ἓνα κόκκον
 8α ἄμμον καὶ μετᾴθετεν αὐτόν, ἔχειν ἠθέλεν ἐλπίδα ἵνα τελειώσῃ, | ἣ δὲ τῶν
 ἁμαρτωλῶν κόλασις τέλος οὐκ ἔχει.» Λέγει ὁ γέρον· «Παρακαλῶ σε εἶπῃς
 μοι καὶ τοῦτο. Ποῖοι ἅγιοι εἰσὶν σπλαχνικώτεροι εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πα-
 ρακαλῇ ὁ ἔλεεινός ἄνθρωπος αὐτούς, ἵνα παρακαλέσουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ.» Καὶ
 ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος λέγει· «Ὅλοι οἱ ἅγιοι εὐσπλαχνοὶ εἰσὶν εἰς ὑμᾶς τοὺς
 ἀνθρώπους καὶ εὐγνώμονες. Ἀλλ' ὑμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ὥς ἀγνώμονες καὶ
 ἀχάριστοι, ποιεῖτε αὐτοὺς ὀργίζεσθαι ἐφ' ὑμᾶς. Οἱ γὰρ ἅγιοι ἄγγελοι ἐκεῖ-
 νοι ἔχουσι σπλάχνα πολλὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐπεὶ δὴ ἔνεκεν τῆς σωτηρίας
 τοῦ ἀνθρώπου εἶδον καὶ αὐτοὶ τρανότερον τὸν Θεόν. Πλὴν τούτου ἡ κυ-
 ρία ἡμῶν καὶ δέσποινα Θεοτόκος, αὕτη κήδετα πλεον τοῦ τῶν ἀνθρώπων
 γένους. Ἐδεῖ, πάτερ, τὸν ἔλεεινὸν ἄνθρωπον ἀνεξάλειπτον ἔχειν τὸ ὄνομα
 αὐτῆς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ διάβολος ἠπάτησεν τὸν ἄνθρωπον καὶ
 ἀχάριστος ἐγενόνη. Διὰ γὰρ τὴν πρεσβείαν καὶ ἱκεσίαν αὐτῆς ἴσταται ὁ

¹ Κῶδ. τὰς κυνάς

κόσμος μέχρι τὴν σήμερον. Κατεφρόνησαν γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους καὶ κατεφρόνησαν αὐτοὺς ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἅγιοι.»

Τότε λέγει ὁ γέρον· «Εἰπὲ ἡμῖν, ἅγιε ἄγγελε, ποῖον ἁμάρτημα ὑπάρχει μέγιστον τῶν ἁμαρτιῶν.» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Πᾶσα ἁμαρτία, τίμια γέρον, χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεόν, ἡ δὲ μνησικακία καὶ ἡ βλασφημία κυριεύει ὅλας τὰς ἁμαρτίας. Αὗται γὰρ καὶ μόναι ἱκαναὶ εἰσι καταβιβάζσαι τὸν ἄνθρωπον εἰς πέταυρον Ἄδου καὶ εἰς τὰ καταχθόνια τῆς γῆς καὶ θαλάσσης.» Πάλιν λέγει ὁ γέρον· «Ποῖον ἁμάρτημα πλεον τῶν ἄλλων μισεῖ ὁ Θεός;» Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· «Τὴν δεινὴν κενοδοξίαν. Αὕτη γὰρ καὶ μόνη ὅλον τὸν κόσμον ἀπώλεσεν, ὅτι δι' αὐτῆς ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ ἐξόριστος τοῦ Παραδείσου γέγονε. Δι' αὐτῆς γὰρ ὁ πρῶτος τῶν δαιμόνων ἀπώλετο καὶ ὁ Φαρισαῖος τοὺς κόπους ἀπώλεσεν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος, ἐὰν πέσῃ εἰς τοιοῦτον πάθος, δύσκολον ἐξεργῆται.» Τότε λέγει ὁ γέρον· «Ποῖοι ἄνθρωποι κολάζονται πλεον τῶν ἄλλων;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος λέγει· | «Εἰπον σοι ὁ πόρνος καὶ ὁ βλάσφημος... Λέγω σοι καὶ τοῦτο· ὅτι ὑποκάτω ὅλων τῶν κολάσεων ὑπάρχει κόλασις δεινὴ καὶ πονηρὰ καὶ καλεῖται Ἀφάνεια. Ἐκεῖ γὰρ κολάζονται οἱ ἱερεῖς οἱ πορνεύοντες καὶ ἱερουργοῦντες¹ καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ μοναχαὶ αἱ πορνεύουσαι. Ἐπειδὴ, τίμια γέρον, τὸ πᾶν τάγμα μέλλει ἀναστηθῆναι ἀπὸ τοὺς καλογέροντας, τοὺς ἀγαθούς, καὶ καλοὺς ἱερεῖς, καὶ εἰς μεγάλην τιμὴν ἀναβῆναι, λοιπὸν οἱ πονηροὶ καὶ κακοὶ μοναχοὶ εἰς μεγάλην ἀτιμίαν καὶ κόλασιν ἀποπέμπονται. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ παραβαίνοντες τοὺς θεῖους καὶ ἱερους νόμους καὶ κανόνας καὶ δέχονται παρανόμους ἔνεκεν δώρων. Ἀλλὰ καὶ οἱ καταφρονοῦντες τὴν ἀκολουθίαν αὐτῶν ἔνεκεν κοσμικῶν καὶ βιοτικῶν φροντίδων. Ἐν μιᾷ γὰρ αὐτῶν ἐκάστη ἀκολουθία λόγον δώσουσιν τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ εὐρίσκουσι ἕτερον καιρὸν τοῦ ἀπολεσθέντος, ἵνα δουλεύουσιν αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν με-

θυόντων | ἱερέων τί εἴπω <καὶ τί> λαλήσω; Ὅτι δεινὴ κόλασις αὐτοὺς ἀναμένει.» Τότε λέγει ὁ γέρον· «Εἰπέ μοι καὶ τό, παρακαλῶ. Οἱ καταφρονοῦντες τὴν ἁγίαν Κυριακὴν ἔχουσιν ἐκεῖ τίποτε ἄνεσιν;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Οὐαὶ αὐτοῖς, γέρον. Ὅτι μεγάλη κόλασις ἐκδέχεται² αὐτούς. Ὅστις καταφρονήσῃ τὴν ἁγίαν Κυριακὴν <ἡ>μέραν τοῦ Κυρίου καταφρονεῖ καὶ ὁ Θεὸς καταφρονεῖ αὐτόν. Ἡ γὰρ Κυριακὴ ἡμέρα ὁ Κύριος ἐστὶ καὶ ὅστις τιμᾷ <αὐτήν> τὸν Κύριον τιμᾷ· ὅστις δὲ πάλιν καταφρονεῖ αὐτήν τὸν Κύριον καταφρονεῖ. Ὡσπερ καὶ τῆς Θεοτόκου τὴν μνήμην, οἷος τιμᾷ καὶ σὺ λαλεῖς, αὐτὴν τὴν Θεοτόκον τιμᾷ. Ὁμοίως καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων. Καὶ ὅστις τιμᾷ τῶν ἁγίων τὰς μνήμας καὶ ἐορτάζει κατὰ τὴν δύναμιν βοηθοῦσιν αὐτὸν καὶ οἱ ἅγιοι. Ὅτι οἱ ἅγιοι ἔχουσιν παρηγοσίαν καὶ εἴ τι βούλονται³ ζητῆσαι παρὰ Θεοῦ δι' ἡμᾶς. Ἀλλ' οἱ⁴ ἄνθρωποι, γέρον, ἀπεδίωξαν τὸν φόβον

¹ Κῶδ. ἐρουργούντες² Κῶδ. ἐνδέχεται³ Κῶδ. βούλουν⁴ Κῶδ. ἄλλοι

- τοῦ Θεοῦ ἀπ' αὐτῶν καὶ οὔτε τὸν Θεὸν ἔχουσι φίλον οὔτε τινὰ τῶν ἁγίων, |
 10α ἀλλ' ἐκολληήσαν μόνον τοῖς κοσμοικοῖς πράγμασιν ἅμα καὶ βιοτικοῖς, τοῖς
 ἀπολλυμένοις καὶ φθειρομένοις, καὶ οὐαὶ αὐτοῖς. Γίνωσκε, τίμιε γέρον, ὅτι
 πᾶς ἄνθρωπος, ἢ ἱερεὺς ἢ μοναχὸς ἢ κοσμικὸς ἢ ἰδιώτης, ὅς οὐ τιμᾷ τὴν
 ἁγίαν Κυριακὴν, Θεοῦ πρόσωπον οὐκ ὄψεται οὐδὲ ἔστιν αὐτῷ σωτηρίας ἐλ-
 πὶς. Καὶ εἰ τι βούλει <ἐ>ρώτησον, ὅτι ὥρα ἐστὶν τοῦ πορευθῆναι ἐν τῷ
 οὐρανῷ ποιῆσαι τὴν παράστασιν τοῦ Κυρίου μου.» Τότε στενάξας ὁ γέρον
 καὶ δακρύσας πικρῶς, εἶπεν· «Οὐαὶ ἡμῖν. Ἴδου ὁ καλὸς δούλος τοῦ Κυρίου
 μου ἐν βίᾳ¹ ὑπάρχει τοῦ ἀποδοῦναι τὴν δοξολογίαν αὐτοῦ τῷ Θεῷ, ὁ αὐ-
 λος, ὁ ἀναμάρτητος. Ἡμεῖς δὲ <οἱ> ὕλικοι καὶ ἁμαρτωλοὶ οὐ φροντίζο-
 μεν, ἀλλὰ καταφρονοῦμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν.» Τότε λέγει ὁ γέρον· «Πα-
 ραχαλῶ σε εἰπεῖν μοι ποία προσευχὴ ἀρμόζει τῷ μοναχῷ.» Καὶ εἶπεν αὐτῷ·
 10β «Εἰ ἐστὶ γραμματοφόρος ἄνθρωπος, τοῦ Λανθῶ οἱ ψάλμοι, εἰ δ' οὐκ τὸ Κύ-
 ριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, | ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν. Αὕτη ἡ εὐ-
 χὴ δυνατωτέρα πάντων ἐστὶ καὶ εὐκολωτέρα. Καὶ γὰρ πολλοὶ γραμματεῖς κα-
 τέλιπον πάντα καὶ ταύτην τὴν εὐχὴν κρατήσαντες ἐσώθησαν. Αὕτη γὰρ δύ-
 νανται κρατῆσαι καὶ νέοι καὶ γέροντες καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ εὐμαθεῖς
 καὶ ἁμαθεῖς καὶ ἔμπειροι καὶ ἄπειροι καὶ ὁ βουλούμενος σωθῆναι ταύτην
 κρατεῖται καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ νυκτὶ καὶ ἐν κελλίῳ καὶ ἐν ὁδῷ, ἱστάμενός τε
 καὶ καθιεζόμενος καὶ κοιταζόμενος, εἴτε ὁδεύει εἴτε ἐργοχειρεῖ μετὰ πάσης
 προθυμίας καὶ πόθου. Ἰκανὴ γὰρ ὑπάρχει παντὶ τῷ βουλομένῳ σωθῆναι.»
 Πάλιν εἶπεν αὐτῷ ὁ γέρον· «Ἐπειδὴ ἡλθες διδάξαι με τὸν ἁμαρτωλόν, δέ-
 σμαί σου εἰπεῖν μοι καὶ τοῦτο. Ἐὰν εὗρεθῇ τις ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς καὶ
 διδάξῃ ἕτερον καὶ ἐκβάλῃ² αὐτὸν ἀπὸ ἁμαρτίας καὶ δείξῃ αὐτῷ ὁδὸν ἀγα-
 θήν, ἔχει τίποτε μισθόν;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν· «Ὅστις διδά-
 ξῃ ἄνθρωπον καὶ ἐκβάλῃ αὐτὸν ἀπὸ ἁμαρτίας καὶ δείξῃ αὐτῷ ὁδὸν ἀγαθὴν,
 11α ἔσωσεν αὐτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐξέβαλεν ἀπὸ τὴν κόλασιν, ὥσπερ καὶ
 εἰ συμβουλευσας ἕτερον [καὶ] βάλῃ αὐτὸν εἰς κακὸν ἔργον, οὐ μόνον ἐκείνον
 ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν παρέδωκεν τῷ διαβόλῳ. Λοιπὸν οὐκ
 ἔστι δυνατωτέρα ἁμαρτία ὥς τὸ συμβουλευσαι ἄνθρωπον εἰς κακὸν ἔργον,
 οὕτως οὐδὲ μεγαλυτέρος μισθοῦ ὥς τὸ ἐκβαλεῖν ἄνθρωπον ἀπὸ ὁδοῦ πονη-
 ρᾶς.» Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἄγγελος, κλίνας τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν γέροντα, εἶπεν
 αὐτῷ· «Εὐλόγησον, πάτερ, συγχώρησον.» Τότε πεσὼν ὁ γέρον, προσεκύνη-
 σεν αὐτὸν λέγων· «Πορευοῦ ἐν εἰρήνῃ, παράστηθι τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι καὶ
 πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν.» Καὶ ἀναχωρήσας ὁ ἄγγελος ἀπῆλθεν ἐν τῷ οὐρανῷ,
 ὁ δὲ μοναχός, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἀπῆλθεν ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ, διηγ-
 σάμενος τινὶ τῷ ἀδελφῷ καὶ συνασκητῇ εἰς δόξαν Θεοῦ, Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ
 Ἀγίου Πνεύματος, ἀμήν.

¹ Κωδ. βίψ² Κωδ. ἐβαλεῖν.

Αἱ ἀπορίαι τοῦ Μακαρίου, τῶν ὁποίων οὗτος ζητεῖ τὴν λύσιν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ἀναφέρονται ὅλαι εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία φυσικὰ ἐνδιέφερε τοὺς μοναχοὺς, καὶ μάλιστα τοὺς ἀναχωρητάς, πολὺ περισσότερον τῆς ἐπιγείου, αἱ δὲ διδόμεναι λύσεις εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρονσαι, διότι μᾶς δίδουν ἀρκετὰ σαφεῖς εἰκόνας τῶν ἰδεῶν τοῦ μοναχικοῦ κόσμου διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν.

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα εἶναι ἂν οἱ κεκοιμημένοι ἀναγνώριζον ἀλλήλους εἰς τὸν αἰώνιον ἐκεῖνον κόσμον. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι οἱ δίκαιοι ὄχι μόνον ἀναγνώριζον ἀλλήλους, ἀλλ' ἐρωτῶντες μανθάνουν καὶ τοὺς ἀγνώστους, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται εἰς τὰς ἐπιγείους ἀγοράς. Κατὰ ταῦτα ἡ εἰκὼν τοῦ τόπου τῶν δικαίων καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ βίου αὐτῶν εἶναι καθαρῶς ἀνθρωπομορφική.

Τὸ κύριον ὁμῶς ἐρώτημα εἶναι τὸ ἀμέσως ἐπόμενον· «*Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος τί γίνεται καὶ πῶς καὶ διατί γίνονται τὰ μνημόσυνα τῶν τεθνεώτων.*» Εἰς τὸ ἐρώτημα δίδεται ἡ ἐξῆς ἀπάντησις. Οἱ ἄγγελοι λαμβάνουσι τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ ὀδηγοῦσιν αὐτὴν εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ προσκυνήσῃ τὸν Χριστόν. Ἡ ἄνοδος γίνεται διὰ κλίμακος, τῆς ὁποίας ἐκάστη βαθμὶς φυλάσσεται ὑφ' ἐνὸς τάγματος δαιμονίων, λεγομένων *τελωνίων*, τὰ ὁποῖα ἐπιδεικνύουσιν εἰς τοὺς ἀγγέλους τὰ βιβλία των, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχουσι καταγεγραμμένα τὰ ἁμαρτήματα τοῦ τεθνεώτος. Οἱ ἄγγελοι τότε εἰς ἀντιστάθμισμα προβάλλουσιν ὅσα ἀγαθὰ ἔπραξε, καὶ ἂν μὲν ταῦτα εἶναι περισσότερα, προχωροῦσιν εἰς τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα, ἂν ὄχι, ἀφήνουσι τὴν ψυχὴν εἰς τὰς χεῖρας τῶν τελωνίων, τὰ ὁποῖα ἀπάγουσιν αὐτὴν εἰς τόπον ὑποχθόνιον, τὸν σκοτεινὸν Ἀδην, ὅπου ὁ πύρινος ποταμὸς καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον καὶ τὸ ἐσώτερον, ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων καὶ ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος.

Ἡ αὕτη διαδικασία ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας. Ἐκαστον τάγμα τελωνίων φαίνεται ὅτι ἀντιπροσωπεύει μίαν κατηγορίαν ἁμαρτημάτων, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα εὐρισκόμενον, πέραν τῆς ὁποίας εὐρίσκεται πλέον ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι τὸ τάγμα τῆς πορνείας.¹ Ἐὰν δ' ἡ ψυχὴ εὐρεθῇ μέχρι τέλους καθαρὰ, προσάγεται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν δεσποτικὸν θρόνον καὶ προσκυνεῖ τὸν Χριστόν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων δὲν καθορίζεται, οὔτε καὶ τὰ τάγματα τῶν τελωνίων ἀριθμοῦνται.²

¹ Ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος. Διὰ τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχάς, ὧν κυρία ὑποχρέωσις εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἐρωτικῆς ἐκδηλώσεως καὶ τῶν ὁποίων πλάσματα εἶναι αἱ διηγῆσεις αὗται, ἡ πορνεία εἶναι τὸ κυριώτατον ἁμάρτημα, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου λεγομένων περὶ μοναχῶν καὶ ἱερῶν πορνευσάντων.

² Περὶ τῶν ἀπεικονίσεων τῆς κλίμακος ταύτης βλ. M. Didron, Manuel d' iconographie chrétienne grecque et latine, Paris 1845, σ. 405. L' échelle du

Ἀκολουθεῖ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῶν μνημοσύνων. Τὰ μνημόσυνα, τὰ τρίτα δηλονότι, τὰ ἔνατα καὶ τὰ τεσσαρακοστά, γίνονται πάντοτε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προσκυνήσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῆς ψυχῆς πρὸς σύστασιν (ἐνθύμειον) αὐτῆς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ παράκλησιν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς. Τὰ τρίτα, διότι κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἡ ψυχὴ προσάγεται πρὸς προσκύνησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Χριστοῦ. Μετ' αὐτὴν οἱ ἄγγελοι, παραλαμβάνοντες τὴν ψυχὴν, ἐπαναφέρουν αὐτὴν εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἡμάρτησε ἢ ἔκαμεν ἀγαθόν τι. Ἡ περιήγησις διαρκεῖ μέχρι τῆς ἐνάτης ἡμέρας, ὁπότε ἀνάγεται πάλιν ἡ ψυχὴ πρὸς προσκύνησιν. Διὰ τοῦτο γίνονται καὶ τὰ ἔνατα, οἷον «ἐνθύμειος εἰς τὸν Κύριον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς».

Μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην προσκύνησιν οἱ ἄγγελοι ὀδηγοῦσι τὴν ψυχὴν εἰς τὸν Παράδεισον, διὰ τὴν ἐπισκεφθῆναι τοὺς διαφόρους ἐν αὐτῷ τόπους, τὸν Ἐλαιῶνα, τὸν Κόλπον τοῦ Ἀβραάμ, τὰς Σκηνάς καὶ ἀναπαύσεις τῶν δικαίων, κατόπιν δὲ εἰς τὸν Ἄδην καὶ τοὺς διαφόρους ἐν αὐτῷ τόπους τῶν κολάσεων, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν ἤδη. Ἡ δευτέρα αὕτη περιήγησις διαρκεῖ μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέρας, ὁπότε ὀδηγεῖται καὶ πάλιν εἰς τρίτην προσκύνησιν καὶ διὰ τοῦτο γίνονται τὰ τεσσαρακοστά. Μετὰ ταύτην καθορίζει ὁ Θεὸς τὸν τόπον, ὅπου ἡ ψυχὴ θὰ παραμείνῃ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἀναστάσεως. Ἀκολουθοῦν ἄλλαι τινὲς ἐρωτήσεις, οἷον ἐὰν αἱ κολάσεις εἶναι αἰώνιαι, ποιοὶ ἄγιοι εἶναι εὐσπλαγχνικώτεροι πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ποῖον ἁμάρτημα εἶναι τὸ μέγιστον, ποιοὶ ἄνθρωποι κολάζονται περισσότερον τῶν ἄλλων κ.τ.τ. Παρ' ὅλας τὰς ἐρωτήσεις ταύτας ὡς κύριον θέμα τῆς διηγήσεως παραμένει ἡ ἄνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ ἐρημνεῖα τῆς κατὰ τακτὰς ἡμέρας τελέσεως τῶν μνημοσύνων, τὰ ὁποῖα συνδέονται στενῶς πρὸς τὰ διάφορα τῆς ἀνόδου στάδια. Αἱ δοξασίαι αὗται καὶ τὰ ἔθιμα, ὡς παρετηρήθη ἤδη ὑπὸ πλείστων, δὲν πηγαῖουν ἀμέσως ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησαν κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα, δηλ. κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς

salut de l' âme et de la route du ciel. Καὶ Διονυσίου, τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. "Εκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 211. «Ἡ ψυχροσωτήριος καὶ ὁρανοδόμος κλίμαξ». Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ἐπιτασσόμενον εἰς τὴν περιγραφὴν ἐπίγραμμα.

Βλέπων κλίμακα πρὸς πόλον τεταμένην
ὀρθῶς νύει μοι ἀρετῶν ἀναβάσεις.
Ρυστοῦ βίου οὖν ἐκφυγὼν ὅσον τάχος,
ἴθι πρὸς αὐτὴν καὶ ἀνέλθε ἐμπόνως.
ἔχων δὲ φρουροὺς τοὺς χοροὺς τῶν ἀγγέλων
λόχους διέλθοις τῶν ποτηρῶν δαιμόνων,
ὅπως ἀνελθὼν εἰς πύλας οὐρανίους
ἔξεις στέφανον χειρὶ τῇ τοῦ Κυρίου.

καὶ μάλιστα τοὺς ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγεννήθη καὶ διεπλάσθη ὁ Χριστιανισμός.

Αἱ διηγήσεις τῶν πατέρων σαφῶς καὶ λεπτομερέστερον, ἀλλὰ καὶ αἱ λαϊκαὶ δοξασίαι ἀσαφέστερον καὶ συντομώτερον συνάπτουσι τὸ ἔθιμον τῶν μνημοσύνων πρὸς τὴν ἀνοδὸν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ σύναψις αὕτη, μολοντί εἶναι ἀσφαλῶς ὑστερογενῆς καὶ ἔχει τὸν χαρακτῆρα αἰτιολογικοῦ μύθου, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας, ὑποδεικνύουσα τὰς δύο πηγάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέρρευσαν αἱ δοξασίαι καὶ αἱ τινες εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἔθιμον τῆς κατὰ τακτὰς ἡμέρας τελέσεως μνημοσύνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ περὶ τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν δοξασίαι. Τὰ πρῶτα ἔχουν ἀρχαίαν, κλασσικὴν, καταγωγὴν, αἱ δευτέραι εἶναι δοξασίαι τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων, τῶν χρόνων δηλονότι τοῦ συγκρητισμοῦ, τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἑλληνικῶν μυστηρίων καὶ τῆς γνώσεως.

Εἶναι πολὺ γνωστὸν ὅτι ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ἦσαν τὰ *τρίτα*, τὰ *ἔνατα* καὶ αἱ *τριακάδες* ἢ *καθέδραι*. Ὅτι δὲ ταῦτα εἶχον ἴσην σπουδαιότητα πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ταφὴν, τῆς ὁποίας ἀπετέλουν οἰονεὶ ἀπαραίτητον συνάρτησιν, φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον ὁμιλοῦσι περὶ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι. Οὕτως ὁ ῥήτωρ Ἰσαῖος θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ θεοῦ υἱοῦ τοῦ Μενεκλέους τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα εἶναι λίαν χαρακτηριστικὰ διὰ τὰς πρὸς τοὺς γονεῖς ὑποχρεώσεις, ζῶντας καὶ τεθνεώτας.¹ «Καὶ ἐγὼ μὲν ὁ ποιητὸς ἐκεῖνόν τε ζῶντα ἐθεράπευον, καὶ αὐτὸς καὶ ἡ ἐμὴ γυνή..., καὶ τῷ ἐμῷ παιδίῳ ἐθέμην τὸ ὄνομα τὸ ἐκεῖνον, ἵνα μὴ ἀνώνυμος ὁ οἶκος αὐτοῦ γένηται, καὶ τελευτήσαντα ἔθανα ἀξίως ἐκείνου τε καὶ ἐμαντοῦ καὶ ἐπίθημα καλὸν ἐπέθηκα καὶ τὰ ἔνατα καὶ τὰλλα πάντα ἐποίησα τὰ περὶ τὴν ταφὴν, ὥς οἶόντε κάλλιστα, ὥστε τοὺς δημότας ἐπαινεῖν ἅπαντας... Καὶ ὥς ἔθανά τε ἐγὼ αὐτὸν καὶ τὰ *τρίτα* καὶ τὰ *ἔνατα* ἐποίησα καὶ τὰλλα τὰ περὶ τὴν ταφὴν, τὰς μαρτυρίας ὑμῖν τῶν εἰδότην ἀναγνώσεται.» Εἶναι προφανὲς ἐκ τῆς φρασεολογίας ὅτι ὁ ὁμιλῶν θέτει εἰς ἴσην μοῖραν τὰ *τρίτα* κτλ. πρὸς τὴν ταφὴν ἢ μᾶλλον ὑπάγει αὐτὰ εἰς αὐτήν.

Εἰς τί ἀκριβῶς συνίσταντο τὰ *τρίτα* ταῦτα καὶ τὰ *ἔνατα* καὶ αἱ *τριακάδες* δὲν γνωρίζομεν σαφῶς καὶ λεπτομερῶς, διότι σαφεῖς καὶ ἀναλυτικαὶ πληροφορίαι δὲν ὑπάρχουν, γενικῶς δὲ μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι συνίσταντο κυρίως εἰς προσφοράς πρὸς τὸν νεκρὸν, πιθανώτατα ἐπὶ τοῦ τάφου, καὶ δεῖπνα τῶν οἰκείων. Οὕτως ὡς πρὸς τὰ *τρίτα* ὅτι ἦσαν προσφορά τινος εἰς τὸν τάφον τοῦ τεθνεώτος, πρῶτ' προσφερομένη, προκύπτει ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῆς Λυσιστράτης πρὸς τὸν Πρόβουλον.²

¹ Ἰσοῖος, 2,36 κέ.

² Ἀριστοφάνους, Λυσιστράτη στ. 613. Τὰ σχετικὰ χωρία βλ. παρὰ

ἀλλ' εἰς τρίτην γοῦν ἡμέραν σοι πρὸ πάντων
ἤξει παρ' ἡμῶν τὰ τρίτ' ἐπεσκευασμένα.¹

Ὡς πρὸς τὰ ἔνατα πλὴν τοῦ ὀνόματος οὐδὲν σαφὲς γνωρίζομεν, δυνάμεθα ὁμῶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ ἦσαν καὶ αὐτὰ προσφοραί, πιθανῶς δὲ καὶ δεῖπνον τῶν οἰκείων καὶ φίλων. Φαίνεται δ' ὅτι ἀπετέλουν καὶ τὸ ὄριον τοῦ πένθους.² Περὶ τῶν τριῶν γνωρίζομεν ἐκ τῶν λεξικογράφων ὅτι ἦσαν κοινὸν δεῖπνον τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος.³

Διατί κατὰ τὰς τακτάς ταύτας ἡμέρας, τὴν τρίτην, ἐνάτην καὶ τριακοστήν, ἐγίνοντο αἱ πρὸς τοὺς νεκροὺς προσφοραὶ καὶ τὰ δέιπνα οὐδεὶς λόγος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παραδίδεται, δύσκολον δ' εἶναι σήμερον νὰ εὐρεθῇ. Μόνον ὡς εἰκασία δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον εἰς τὸν καθορισμὸν νὰ συνετέλεσε τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μὲν τρία καὶ ὁ ἐννέα εἶναι ἀριθμοὶ τυπικοὶ ἤδη εἰς τοὺς Ἰνδοευρωπαίους,⁴ ὁ δὲ τριάκοντα σχετίζεται πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἡμερῶν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἕκαστος μὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Τὰς τακτάς ταύτας ἡμέρας διὰ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν διετήρησαν, ὅπως ἦτο φυσικόν, καὶ οἱ Χριστιανοί. Ἡ πρώτη αὐτῶν μνεῖα εὐρίσκεται, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τοὺς ψευδοκλημεντεῖους ἀποστολικούς κανόνας, οἵτινες κατὰ τὸν Ad. Harnack χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Δ' αἰῶνος.⁵ Ὁ σχετικὸς κανὼν ἔχει ὡς ἑξῆς.⁶ «Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν

W. Becker-Herm. Göll, Charikles. Berlin 1877, τ. III, σ. 153 κέ. Πρβλ. καὶ E. Rohde, *Psyche*⁷⁻⁸ (1921), τ. I, σ. 232 κέ..

¹ Ὁ σχολιαστὴς ὀνομάζει τὴν προσφορὰν ταύτην ἄριστον. «Ἐπειδὴ τῇ τρίτῃ τὸ τῶν νεκρῶν ἄριστον ἐκφέρεται.»

² Βλ. Rohde, ἐνθ' ἄν. Πρβλ. καὶ Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος § 225 καὶ § 77 καὶ Becker-Göll, ἐνθ' ἄν.

³ Rohde, ἐνθ' ἄν. 233₂₋₃. Bekker, *Anecd.* 268, 19 κέ. Βλ. καὶ Φωτίου, Λεξικόν, ἐκδ. S. A. Naber, Leidae 1864 ἐν λ. καθέδρα· «τῇ τριακοστῇ ἡμέρᾳ τοῦ τελευτήσαντος οἱ προσήκοντες συνελθόντες ἐδείπνον ἐπὶ τῇ τελευτήσαντι κοινῇ· ἐκαλεῖτο δὲ καθέδρα, ὅτι καθεζόμενοι ἐδείπνον καὶ τὰ νομιζόμενα ἐπλήρουν.» Πρβλ. καὶ I. Prott-L. Ziehen, *Leges sacrae et titulis collectae*, ἀφ. 93, 21. «ἐπὶ τῇ θανάτῳ τριηκόστια μὲ πῖοιεν.»

⁴ H. Usener, *Dreiheit* ἐν *Rhein. Mus.* 1903, σ. 1 κέ. W. H. Roscher, *Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen der ältesten Griechen*. Leipzig. 1903 (=XXI Bd der Abh. d. ph.-hist. Klasse der Königl. Sächsischen Gesell. d. Wiss. No IV) καὶ τοῦ Iδίου, *Die Sieben- und Neunzahl im Kultus und Mythos der Griechen*. Leipzig. 1904 (=ἐνθ' ἄν. τ. XXIV, No 1). Διὰ τὰ ἔνατα βλ. σ. 63. Τοῦ Iδίου *Enneadische Studien*. Leipzig 1907 (=ἐνθ' ἄν. XXVI Bd, No I).

⁵ A. D. Harnack, *Geschichte der alchristlichen Litteratur bis Eusebii*. II Theil. *Die Chronologie*, II Bd. Leipzig 1904, σ. 484 κέ.

⁶ VIII, 42 παρὰ MSG. τ. 1, στ. 1145 κέ. «Πῶς δεῖ καὶ πότε γίνεσθαι τὰς τῶν κοιμηθέντων πιστῶν μνεῖας καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς δεῖ παρέχεσθαι πένησι. Ἐν ταῖς χειρογράφοις ἀντίτεσσαρακοστὰ φέρεται τριακοστὰ,

κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσεσι καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγεγρόντα καὶ ἔνστα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον. Μωσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένθησε. Καὶ ἐνιαῦσια ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ. Καὶ διδόνθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.» Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἶναι πρῶτον ὅτι ἀντὶ τῶν εἰς τὸν νεκρὸν προσφορῶν καὶ τῶν κοινῶν δείπνων ἐπιβάλλεται ἡ ἀναγνώσις ψαλμῶν καὶ προσευχῶν καὶ ἄλλων ἱερῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ἡ διανομὴ χρημάτων εἰς τοὺς πένητας. Ὅτι ὁ μωσ τοῦτο δὲν ἐτηρεῖτο οὐδ' ἔλειπον αἱ ἐστιάσεις μαρτυρεῖ ὁ ὀλίγον κατωτέρω κανὼν 44, ὅστις ἀπαγορεύει τὴν μέθην κατὰ τὰς ἐστιάσεις ταύτας, κυρίως εἰς τοὺς κληρικούς.¹ Δεύτερον ὅτι ἡ τριακοστὴ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς τεσσαρακοστῆς εἴτε ἐξ ἀμέσου ἐβραϊκῆς ἐπιδράσεως, ὅπως λέγεται ἐν τῷ κειμένῳ, εἴτε καὶ διὰ τὴν τυπικότητα τοῦ ἀριθμοῦ τεσσαράκοντα ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Σημίταις.² Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ ἀντικατάστασις δὲν ἐπεξετάθη πλήρως καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ τριακοστή.³ Ἀντιστρόφως εἰς τὴν Δύσιν ἀντικατεστάθη ἡ ἐ ν ἄ τ η διὰ τῆς ἐ β ὀ ὁ μ η ς, διότι ὁ ἀριθμὸς ἐ ν ν ἑ ἂ ἐθεωρήθη ὡς ἀριθμὸς συνήθης παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, ἐνῶ ὁ ἐ π τ ἂ ἀντλεῖ τὸ κύρος αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἀγίας γραφῆς. Παραθέτω ὡς λίαν δι-

Κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδότου (75) τὴν τριακοστὴν ἠκολούθουν τὰ ἀνατολικά ἔθνη. Εὐρίσκομεν ὁμῶς αὐτὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Βλ. J. v. N e g e l e i n, Die Reise der Seele ins Jenseits, ἐν Zeit. d. Vereins für Volkskunde, τ. 11 (1901), σ. 18.

¹ VIII, 44 (ἐνθ' ἄν. 1148) «Ἐν δὲ ταῖς μνεῖαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας ἐστιῶσθε καὶ φόβου Θεοῦ, ὡς δυνάμενοι καὶ προσβῆναι ὑπὲρ τῶν μεταστάντων. Προσβύτεροι γὰρ καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες νήφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἐαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ὥστε δύνησθε τοὺς ἀτακτοῦντας ρυθνεῖν.» Πρβλ. καὶ Ἰ ω ἄ ν η ν τ ὃ ν Κ λ ῖ μ α ὁ ς, VII. MSG, τ. 88, στ. 804. «Μὴ γίνου ὡς οἱ νεκροὺς θάψαντες, ποτὲ μὲν ἐπ' αὐτοῖς θρηνοῦντες, ποτὲ δὲ δι' αὐτοὺς μεθυσκόμενοι.»

² Βλ. W. H. R o s c h e r, Die Zahl 40 im Glauben, Brauch und Schrittm der Semiten. Leipzig 1909 (=ἐνθ' ἄν. XXVII, № IV. Ὁ Bernhard Schmidt (Totengebräuche und Gräberkultus im heutigen Griechenland ἐν Arch. f. Religiionsw. τ. 25 (1927), σ. 71) ἀκολουθῶν τὸν W. H. Roscher (Die Tesserakontaden und Tesserakontadenlehre der Griechen und anderer Völker, Heft II des 61 Bd. der Berichte d. phil. - hist. Klasse der Kön. sächs. Gesells. d. Wissensch. zu Leipzig, σ. 37), ὅστις στηριζόμενος εἰς χωρίον τοῦ Firmici Materni (De errore profan. relig. 27, 2), τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ καύσεως ξυλίνου ὁμοιώματος τῆς Περσεφόνης μετὰ τεσσαράκοντα νυκτῶν θρήνους, ἀποκρούει μετ' αὐτοῦ τὴν γνώμην τῆς χριστιανικῆς (Rohde) ἢ ἐβραϊκῆς (Usener) ἀρχῆς τῶν τεσσαρακοστῶν δεχόμενος ὅτι καὶ ταῦτα ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τριακοστὰ ὑφίσταντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ γνώμη αὕτη νομίζω ὅτι εἶναι ὀλιγότερον πιθανὴ τῆς δεχομένης ἐβραϊκῆν ἢ ἀνατολικὴν ἐν γένει ἐπίδρασιν. διότι δὲν ὑπάρχει ῥητὴ μνεῖα τῶν τεσσαρακοστῶν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι.

³ Βλ. J. v. N ä g e l e i n, ἐνθ' ἄν. σ. 19.

δακτικὸν τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Αὐγουστίνου.¹ «Et fecit luctum patri suo septem dies. Nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in Scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos Novemdial appellant. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in Gentilium consuetudine. Septimus vero dies auctoritatem in Scripturis habet, unde alio loco scriptum est, Luctus mortui septem dierum (Ecclii XXII, 13).»²

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὰ μνημόσυνα.³

Ὡς πρὸς τὰς περὶ ἀνόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν δοξασίας ὁ Fr. Cumont εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κόσμῳ⁴ παρήγγησεν ὅτι αἱ ἀρχαῖαι σημεϊτικαὶ δοξαsaiai, ὅπως καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ καὶ ῥωμαϊκαί, ἦσαν πολὺ ὀλίγον παρήγοροι διὰ τὴν τύχην τῶν τεθνεώτων. Ἡ εἰκὼν τῆς ἐν τῷ καταχθονίῳ Ἄδη ζωῆς ἦτο πολὺ θλιβερά, σκοτεινὴ καὶ ἄνευ ἐλπίδος. Οἱ νεκροὶ διῆγον βίον ἐλεεινόν, ὁ ὅποιος ἀμυδρῶς κατόπτιζε τὸν ἀπολεσθέντα, εἶχον δὲ ἀνάγκην τῆς περιποίησεως καὶ τῶν προσφορῶν τῶν ἐπιζώντων εἰς τοὺς τάφους των, διὰ τὰ συντηρηθῶν. Ἡ στοιχειώδης αὕτη καὶ πρωτογονικὴ ἀντίληψις διὰ τὰ μετὰ θάνατον ἀντικατεστάθη ὑπὸ ὅλως διόλου ἀντιθέτου, ἡ ὁποία εἶχε στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν χαλδαϊκὴν ἀστρολογίαν, διεδόθη δὲ εἰς τὴν Δύσιν περὶ τὸ τέλος τῆς Δημοκρατίας. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ τὰ ζήση ἐκεῖ μετὰ τῶν θεῶν ἀστέρων. Ἐφ' ὅσον παραμένει εἰς τὴν γῆν ὑπόκειται ὑπὸ τοὺς σκληροὺς ὄρους τῆς

¹ Quaestiones in Heptateuchum, I, 172 (MSL, τ. 34, στ. 596).

² Πρὸς καὶ Usener παρὰ K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des H. Theodosios. München 1892 (=Sitzungsber. der philos.-philol. und hist. Classe der K. bayer. Acad. d. Wiss. 1892, Heft II) σ. 341.

³ Περί τῶν μνημοσύνων ἐν γένει βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Geiger ἐν Handwörterbuch d. deutsch. Aberglaubens ἐν λ. Totenfeier τ. VIII, στ. 1069 κέ.

⁴ Franz Cumont, Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum. Μετάφρ. Gehrich — Burckhardt — Brandenburg.⁵ Leipzig - Berlin 1931, σ. 114 κέ. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία περὶ τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν εἶναι πολὺ μακρά. Τὴν παλαιότεραν συνεκέντρωσεν ὁ P. Wendland, Die hellenistisch-römische Kultur.⁶ Tübingen 1912, σ. 163 καὶ 170 κέ. Τὴν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ W. Bousset, Die Himmelsreise der Seele ἐν Arch. f. Religionswiss. τ. IV δὲν ἠδυνήθη. νὰ ἴδω. Ὁ Bertholet εἰς τὸ ἄρθρον του Himmelfahrt ἐν Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Handwörterbuch für Theologie und Religionsgeschichte. Tübingen 1928, τόμ. II, στ. 1898 οὐδὲν νεώτερον προσθέτει εἰς τὴν γνωστὴν βιβλιογραφίαν. Πρὸς καὶ Richard Holm, Zur Typik der Himmelfahrt ἐν Arch. f. Religionswiss. τόμ. 23 (1925) σ. 207 κέ. καὶ G. van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, Tübingen 1933, § 44.

τῆς εἰμαρμένης, τὴν ὁποίαν καθορίζει ἡ θέσις τῶν ἀστέρων, ἐνῶ, ὅταν ὑψωθῇ εἰς τὰς ἀνωτέρας χώρας, ἀπαλλάσσεται πλέον ταύτης. Κατὰ τινα θεωρίαν ἀνασύρεται ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ ἀφ' οὗ διέλθῃ διὰ τῆς σελήνης, ὅπου καθιάρεται, ἀνέρχεται εἰς τὸν ἥλιον. Ἄλλῃ, ἰσχυρότερον χρωματισμένη, θεωρία ἐδίδασκεν ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατήλθον εἰς τὴν γῆν, ἀφ' οὗ διήλθον διὰ τῶν σφαιρῶν τῶν ἑπτὰ πλανητῶν,¹ ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβον τὰς ιδιότητας, τὰς ὁποίας ἕκαστος ἀντιπροσωπεύει. Μετὰ θάνατον ἀκολουθοῦν τὴν ἰδίαν ὁδὸν κατὰ τὴν ἄνοδον, ἐκδυόμεναι εἰς ἕκαστον πλανήτην τὰς ιδιότητας, τὰς ὁποίας παρ' αὐτοῦ ἔχον λάβει κατὰ τὴν κάθοδον. Διὰ τὰ ἀνέλθουν ἀπὸ σφαίρας εἰς σφαῖραν, πρέπει νὰ διέλθουν διὰ πύλης, φυλαττομένης ὑπὸ ἰδίου ἀρχοντος, ἡ ὅπως ἔλεγον, διὰ τελωνίων, φυλαττομένων ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων, ὀνομαζομένων καὶ αὐτῶν τελωνίων.² Μόνον οἱ μεμνημένοι εἰς ὠρισμένα μυστήρια, οἷα τὰ τοῦ Μίθρα, εἴτε εἰς τὰς γνωστικὰς αἰρέσεις ἐγνώριζον τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους λέγοντες πρὸς τὸν φύλακα ἠδύναντο νὰ διέλθωσι.³

Αἱ δοξασίαι αὗται ἀναμφιβόλως πηγάζουν ἀρχικῶς ἐκ τῶν βαβυλωνιακῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν, ὅπως ἔδειξεν ὁ W. Anz εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν πραγματείαν του, εἰς δὲ τὰ καθ' ἕκαστον μυστηριακὰ θρησκευτάματα καὶ τὰς γνωστικὰς αἰρέσεις, ἔθνικὰς καὶ χριστιανικὰς, ἔλαβον ποικίλας ἀποχρώσεις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀναλόγων ἑλληνικῶν ἢ αἰγυπτιακῶν ἰδεῶν.⁴

¹ Ἐν τῇ Ποιμάνδρῃ ἀντὶ σφαιρῶν γίνεται λόγος περὶ ζωνῶν. Βλ. R. Reitzenstein - H. H. Schaefer, Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland. Leipzig - Berlin 1926, σ. 158 κέ.

² Τελώνιον καὶ παρὰ Σουῖδα τελωνεῖον εἶναι κυρίως τὸ οἶκημα, ἐν ᾧ διαμένουσιν οἱ τελῶναι, οἱ φορολόγοι, κατόπιν δὲ καὶ οἱ διαμένοντες ἐν αὐτῷ δαίμονες, ὡς ἀρχοντες τοῦ τελωνίου. Πρβλ. Μακαρίου Αἰγυπτίου, Ἐτεροα διγνήματα ἐν MSG, τ. 34, στ. 224 «ὡς οὖν προσέγγισαν τῷ τελωνίῳ τῆς πορνείας καὶ τῆς μοιχείας καὶ τῆς ἀνδρομανίας... ἤρξατο ὁ ἀρχὼν τοῦ τελωνίου ταραττεσθαι.» Πρβλ. καὶ Bern. Schmidt, Das Volksleben der Neu-griechen und das hellenische Altertum. Leipzig 1876, σ. 171 κέ. Ν. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ Μυθολογία. Ἐν Ἀθήναις 1871, σ. 318.

³ Πρβλ. Κέλσον παρὰ Ὀριγένη, Κατὰ Κέλσου, VII, 40, «τὰ δαιμόνια ῥήματα, τὰ πρὸς τὸν λέοντα καὶ τὸν ἀμφίβιον καὶ τὸν ὄνοιδῃ καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς θεοπεσίους θυρωροὺς, ὧν τὰ ὀνόματα ἀλλήως ἐκμανθάνοντες οἱ δόσθηνοι κακῶς δαιμονῶνται». Πρβλ. καὶ Ὀριγένη, αὐτ. VI, 31. Βλ. καὶ W. Anz, Zur Frage nach dem Ursprung des Gnostizismus. Leipzig 1897 (=Texte und Untersuchungen XV. Bd, Heft 4) σ. 11 κέ. Πρβλ. καὶ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου, Περὶ αἱρέσεων 26, 13 D, II, σ. 54 παρὰ Anz, ἐνθ' ἀν. σ. 22, 1.

⁴ Τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἑλληνικῶν μυστηριακῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀκόμῃ ἰδεῶν ἐτόνισεν ἰδιαίτερος ὁ Albrecht Dieterich εἰς τὰ βιβλία τοῦ Nekyia. Leipzig 1893, σ. 104 κέ. καὶ Eine Mithrasliturgie.³ Leipzig - Berlin, 1923, σ. 179 κέ. Fr. Cunont, Die Mysterien des Mithra.³ Leipzig - Berlin 1923, σ.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου αἱ περὶ τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς δοξασαί συνε-
δυσάθησαν καὶ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ θάνατον ἀνταποδόσεως τῶν καλῶν
ἢ κακῶν αὐτῆς ἔργων. Ἡ ἰδέα βεβαίως δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν κλασ-
σικὴν ἀρχαιότητα, εἰσαχθεῖσα ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ὀρφικῶν, ἐκαλλιεργήθη ὁμως
ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἑ-
βραϊκῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἱρανικῶν ἰδεῶν περὶ τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ
καὶ τοῦ πονηροῦ καὶ τῶν πνευμάτων αὐτῶν, τῶν ἀγγέλων δηλαδὴ καὶ τῶν
δαιμόνων ἢ διαβόλων. Τὰ πνεύματα ταῦτα ἀγωνίζονται, διὰ νὰ κερδίσουν
ἐκάστην ψυχὴν διὰ τῆς ἀντισταθμίσεως τῶν κακῶν αὐτῆς ἔργων πρὸς τὰ
ἀγαθὰ.¹ Ἐκ τῆς ἀντισταθμίσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἐνίστε γίνεται ἐπὶ τὸ πα-
ραστατικώτερον καὶ διὰ ζυγοῦ,² κρίνεται ἡ περαιτέρω τύχη τῆς ψυχῆς, ἂν
δηλαδὴ θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν παράδεισον ἢ θὰ ριφθῇ εἰς τὰ καταχθόνια
τοῦ Ἄδου.

Ἀξιόλογος εἶναι ἡ ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ παραδιδομένη περὶ
τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τοῦ ἁγῶνος μεταξὺ τῶν δαιμό-
νων καὶ τῶν ἀγγέλων διήγησις.³ Νεκρυναστιάς τις ὥς ἐξῆς ἀφηγείται τὰ
κατὰ τὴν ἄνοδον ταύτην.

«Θεορῶ νεανίσκους δύο λευχειμονοῦντας καὶ εὐειδεῖς ἄγαν, οἵτι-
νες τὴν ψυχὴν μου παραλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς γῆς αὐτίκα πρὸς οὐρανούς
ἀνιπτάμενοι καὶ ἀναφερόμενοι, εὐρίσκομεν τελώνια φυλάσσοντα μετὰ
πολλῆς ἀκριβείας τὴν ἄνοδον καὶ διακωλύοντα τὰς ἀνερχομένας ψυχὰς καὶ
λογοθετοῦντα καθ' ἑκάστον τελώνιον τὴν οἰκείαν ἁμαρτίαν, τὸ μὲν τοῦ
ψεύδους, τὸ δὲ τοῦ φθόγου, τὸ δὲ τῆς λοιδορίας. καὶ ἀπλῶς οὕτω καθ'»

129. Τοῦ αὐτοῦ, Die orientalischen Religionen κ.τ.λ. σ. 145 καὶ 289 σημ. 55.
Wendland, ἔνθ' ἂν σ. 171.

¹ Περὶ τοῦ ἁγῶνος βλ. καὶ Vergilii, Aeneis, Buch VI, erklärt von
Norden. Leipzig 1903 σ. 78. Πρβλ. καὶ B. Schmidt, ἔνθ' ἂν σ. 172, ὅπου
καὶ παραπομπὴ εἰς Grimm, Deutsche Mythologie σ. 196 κέ. διὰ τὰ παρὰ Γερ-
μανοῖς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

² Περὶ τῆς μετὰ θάνατον κρίσεως βλ. J. Lippert, Christentum. Volks-
glaube und Volksbrauch. Berlin 1882, σ. 316 κέ. καὶ Geiger, Totengericht
ἐν Handw. d. deutsch. Aberglaubens ἐν λ. (=τόμ VIII, σ. 1066) καὶ τὰς ἐκεῖ πα-
ραπομπάς. Ὁ ζυγὸς μνημονεύεται καὶ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ (Ducange, Gloss. ἐν λ.
Τελώνιον): «Ἐλεῆσάτε με ἄγγελοι παύριοι τοῦ Θεοῦ τοῦ πατοκράτορος καὶ λυτρώσατε
τελώνιον πάντων πονηρῶν. Οὐκ ἔχω γὰρ ἔργον ἀνισταθμίσαι τὸν ζυγὸν τῶν φαύλων
πράξεων». Ὁ ζυγὸς συνήθως εἰκονίζεται εἰς τὰς ἀπεικονίσεις τῆς Δευτέρας παρουσίας.
Βλ. M. Didron, ἔνθ' ἂν σ. 271 σημ. (ὁ ζυγὸς τῆς δικαιοσύνης), ἐκ τῆς σχετικῆς
εἰκόνος τῆς μονῆς τῆς Παναγίας Φανερωμένης τῆς Σαλαμίνος. Περὶ τοῦ ζυγοῦ πρβλ.
καὶ Fr. Cumont, Die orient. Religionen κ.τ.λ. σ. 145. R. Reitzenstein, Die hellenistischen Mysterienreligionen. Leipzig-Berlin 1927, σ. 258 κέ. Τοῦ
ιδίου, Das iranische Erlösungsmysterium. Bonn 1921, σ. 33.

³ Γεωργίου Μοναχοῦ, ἔκδ. de Boor τ. II, σ. 678 κέ.

μίζοντες τοῖς πονηροῖς ἔργοις μου, οἷς προσέφερον ἀκριβολογοῦντες οἱ πονηροὶ ζυγοστάται καὶ τῆς ἀεροπορίας ὁδοστάται, μόλις ἀπελνόμεθα.»

Ἐκ τοῦ συγκρητισμοῦ ὅλων τούτων τῶν δοξασιῶν ἐγενικεύθη σχεδὸν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ὥμαϊκοὺς χρόνους ἡ πίστις, ὅτι αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν δικαίων ἀνέρχονται καθ' ἓνα οἰονδήποτε τρόπον εἰς τὸν οὐρανόν, ὁ δὲ ποῖος ἀποτελεῖ τὸν Παράδεισον, αἱ δὲ τῶν ἀδίκων κατέρχονται εἰς τὸν ὑποχθόνιον Ἄδην, ὅπου καὶ ὑφίστανται τὰς ἀρμολογίας εἰς ἕκαστον κολάσεις, ὅθεν καὶ ὁ Ἄδης ἔλαβε τὸ ὄνομα Κόλασις. Ἐκ τῶν δοξασιῶν δὲ τούτων ἐπεξητήθη καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν μνημοσύνων, ἥτις ὅμως, ὥς ὕστερογενής, ἀπαντᾷται ὑπὸ ποικίλας μορφάς, ὅχι πάντοτε ἐπιτυχεῖς, διότι πλήρης ἀντιστοιχία τῶν στοιχείων εἶτε δὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἶτε εἶναι δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ἀποκατασταθῇ, διότι ἡ παράδοσις τῶν μυστικῶν καὶ γνωστικῶν στοιχείων δὲν εἶναι πλήρης. Ἀναφέρεται βεβαίως καὶ εἰς τὰς μιθραϊκὰς δοξασίας κλίμαξ, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἡ ἀνοδος, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἐπιάπυλος¹ καὶ ὅχι τρίπυλος, ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, διὰ νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰ τρία καὶ μόνον μνημόσυνα. Διὰ τοῦτο ἀντὶ τῆς διόδου διὰ διαφορῶν σταθμῶν ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα διήγησις ὁμιλεῖ περὶ ἐπανειλημμένων προσκυνήσεων τοῦ θεοῦ καὶ περὶ περιαγωγῆς τῆς ψυχῆς πότε εἰς τὴν γῆν καὶ πότε εἰς τὸν Παράδεισον καὶ τὴν Κόλασιν. Ἐπίσης οὐδὲν λέγεται περὶ τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἀνοδὸν χρόνου, ὁ καθορισμὸς τοῦ ὁποίου προφανῶς ἐλήφθη ἐκ τῆς τελουμένης λατρείας.

Πλὴν τῆς ἐρμηνείας ταύτης τῶν μνημοσύνων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, αἱ μὲν χριστιανικαί, ὅπως ἐκαίνη, τῆς ὁποίας γίνεται μνεῖα καὶ εἰς τὸν παρατεθέντα ἀποστολικὸν κανόνα,² αἱ δὲ φυσιολογικαί, στηριζόμεναι εἰς τὰς δοξασίας περὶ ἀντιστοιχίας τῶν ἡμερῶν τῆς διαπλάσεως τοῦ ἐμβρύου καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μετὰ τὸν θάνατον,³ αἱ δὲ τέλος σύμμεκτοι, οἳ ἡ ὑπὸ τοῦ Krumbacher δημοσιευθεῖσα.⁴ Κατ' αὐτὴν τὴν

¹ Περὶ τῆς κλίμακος ταύτης εἰς τὰ μιθραϊκὰ μυστήρια βλ. Alb. Dieterich, Eine Mithrasliturgie. Leipzig - Berlin 1923, σ. 183. Fr. Cumont, Die Mysterien des Mithra. Leipzig 1923, σ. 128 κέ. Πρβλ. καὶ W. Anz, ἐνθ' ἄν. σ. 79 κέ. P. Wendland, ἐνθ' ἄν. σ. 171 κέ.

² Περὶ τῶν ἐρμηνειῶν τούτων βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεκτα τόμ. Γ', σ. 248. Εἰς τὰς ἐκεῖ μνημονευόμενας ἄς προστεθῇ καὶ ἡ τοῦ Συμεῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, βλ. MSG τ. 155, στ. 692. Διὰ τὰ τρίτα ἔννατά τε καὶ τεσσαρακοστὰ καὶ τὰ λοιπὰ μνημόσυνα.

³ Βλ. Ἰωάννου Λυδοῦ, Περὶ μηνῶν, IV, 26.

⁴ K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des H. Theodosios. München 1892 (= Sitzungsber. der philos. - philol. - hist. Classe der k. bayr. Akad. d. Wiss. 1892, Heft II) σ. 341 κέ. Τὸ βιβλίον τοῦ Usener περὶ τοῦ αὐτοῦ συναξαρίου, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ παρατέμπει ὁ Krumbacher, δὲν ἡδυνήθην νὰ ἴδω.

τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς συνουσίας χύνεται ἀπὸ τῆς γυναικὸς αἷμα καὶ μέγνυνται μετὰ τοῦ ἀνδρικοῦ σπέρματος, τὴν ἐνάτην πῆγνυνται, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν διαπλάσσεται εἰς βρέφος καὶ ἐμψυχοῦται κτλ. Ἀντιστοίχως τοῦ ἀποθανόντος τὴν τρίτην ἡμέραν ῥήγνυνται ἡ κοιλία, τὴν ἐνάτην διασχίζεται ἡ ὄψις ὡς ζῦμη, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν διαλύονται οἱ ἄρμοι. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ψυχὴ μέρει τριῶν ἡμερῶν παραμένει εἰς τὴν γῆν, τὴν τρίτην ἀνάγουσιν αὐτὴν οἱ ἄγγελοι εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν ἐνάτην γίνεται ἡ κρίσις αὐτῆς μετὰ τῶν ἐν τῷ ἁέρι τελωνίων καὶ τῶν ἀγγέλων, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν προσάγεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ περὶ τοῦ τόπου, ὅπου θὰ μένῃ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

Ἀπέναντι τῶν ζωηρῶς κεχωσμένων πατερικῶν διηγήσεων διὰ τὰς τύχας τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον, αἱ λαϊκαὶ δοξασίαι εἶναι μᾶλλον πενιχραί, ἴσως καὶ διότι δὲν ἔγινε μέχρι τοῦδε συστηματικὴ αὐτῶν περισυλλογὴ. Ἐκ τῶν πατερικῶν διηγήσεων μόνον τὰ τελέωνια εἶναι γνωστὰ παρὰ τῷ λαῷ ὡς ἐναέριοι δαίμονες, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ εἰς πολλὰ περιωρισμένην ἔκτασιν καὶ ὑπὸ μορφήν ἁμαυράν, περιεκκομμένην καὶ συγκεχυμένην, προδίδουσιν τὴν μὴ πλήρη ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀφομοίωσιν τῶν πατερικῶν διηγήσεων. Κατὰ τὰ ἄλλα γίνεται λόγος λίαν ἀορίστως καὶ ἀσχετῶς πρὸς τὰ μνημόσυνα περὶ τῆς παραμονῆς τῶν ψυχῶν ἐπὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας περὶ τὸν τόπον, ὅπου ἀπέθανον, ὅθεν καὶ συνηθίζουν νὰ καίουν κανδήλι ἢ νὰ πράττουν ἄλλα σχετικά,¹ ἐπὶ τεσσαράκοντα δὲ ἡμέρας ἀορίστως ἐπὶ τῆς γῆς,² μετὰ τὰς ὁποίας ἀνέρχονται πλέον εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπου καὶ κρίνονται κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν ἀνωτέρω ἐκ Πιερίων παράδοσιν.³

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι αἱ δοξασίαι αὗται περὶ παραμονῆς τῶν ψυχῶν ἐπὶ τρεῖς καὶ ἕν συνόλω ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς, μετὰ τὰς ὁποίας ἀνέρχονται εἰς τὸν οὐρανόν καὶ κρίνονται, ἀπαντῶσιν ὁμοιομόρφως εἰς λαοὺς ἀνατολικούς, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς συγγενεῖς πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους Μανδαίους. Κατὰ τὰς περσικὰς δοξασίας ἡ ψυχὴ παραμένει ἐπὶ τρεῖς νύκτας πλησίον τοῦ σώματος,⁴ κατὰ δὲ τὰς μανδαϊκὰς ἡ ψυχὴ χρειάζεται τεσσαράκοντα ἡμέρας, διὰ νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ νὰ

¹ Τὰς δημοσιευμένας πληροφορίας συνεκέντρωσεν ὁ Πολίτης, Λαογρ. σύμμ. τ. Β', σ. 52s.

² Πολίτης, ἐνθ' ἀν. σ. 55s.

³ Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Geiger, Totengericht ἐν Handw. d. deutsch. Aberglaubens, τόμ. VIII, στ. 1065 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς. Βλ. καὶ Fr. Cumont, Die Mysterien des Mithra, σ. 129. Κατὰ τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἡ κρίσις γίνεται κατὰ τὴν τρίτην ἢ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν (Freistedt, Altchristliche Totengedächtnistage σ. 19, 84 Τὸ βιβλίον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω).

⁴ Πολίτου, Λαογρ. σύμμ. τ. Β', σ. 52s. Πρβλ. R. Reitzenstein, Das iranische Erlösungsmysterium. Bonn, 1921, σ. 30 (Yasht 22, 1-36).

